

บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึงการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาในการพัฒนา
สามเณรนักเรียนต้นแบบ ของโรงเรียนพุทธโกศวิทยวิทยา จังหวัดแพร่ ว่าหลักธรรมในพระพุทธศาสนา
คือ หลักไตรสิกขา ๓ นั้นสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสามเณรนักเรียนได้ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการ
รวบรวมแนวคิด และทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะทำการศึกษานี้ ได้แก่

๒.๑ แนวคิด และทฤษฎีการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขา

๒.๒ หลักไตรสิกขา ๓ ในพระพุทธศาสนา

๒.๓ แนวคิด และทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

๒.๔ แนวคิด และทฤษฎีการพัฒนาสามเณรนักเรียน

๒.๕ ข้อมูลพื้นฐานของโรงเรียนพุทธโกศวิทยวิทยา จังหวัดแพร่

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิด และทฤษฎีการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขา

๒.๑.๑ ความหมายการประยุกต์ใช้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน “ให้ความหมายของคำว่า “การ” หมายถึง งาน,
สิ่งหรือเรื่องที่ทำ, มักใช้เข้าคู่กับคำ งาน เช่น การงาน เป็นการเป็นงาน ได้การได้งาน ถ้าอยู่หน้านาม
หมายความว่าเรื่อง, ธุระ, หน้าที่ “ประยุกต์” เป็นกริยา^๑ หมายถึง นำความรู้ในวิทยาการต่างๆ
มาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ เป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง ที่นำความรู้มาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์
เช่น วิทยาศาสตร์ประยุกต์ จิตวิทยาประยุกต์ คำว่า “ใช้” เป็นคำกริยา^๒ หมายถึง บังคับให้ทำ เช่นงาน
, จีบจ่าย เช่น ใช้เงิน, เอามาทำให้เกิดประโยชน์ เช่น ใช้เรือ ใช้รถเป็นต้น และหากเมื่อนำเอาทั้ง ๓ คำ
ว่า “การ” “ประยุกต์” “ใช้” มารวมเข้าเป็นอันเดียวกัน ก็จะกลายเป็นคำว่า “การประยุกต์ใช้” ได้คำ

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ , (กรุงเทพมหานคร : นานมี
บุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๕.

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ , หน้า ๖๖๔.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๕.

แปลหมายถึง การนำความรู้ ในวิทยาการต่าง ๆ มาปรับใช้ให้สอดคล้อง หรือให้เป็นประโยชน์กับงาน หรือสิ่งที่ทำเป็นต้น

พจนานุกรม ไทย-ไทย ^๔ เขียนให้ความหมายคำว่า ประยุกต์ คำแปล (สก. ปฺรยูกฺต ; มค. ปยุตฺต) ก. ปรับใช้ให้เป็นประโยชน์, เทียบคำ (อก. apply)

พจนานุกรม อังกฤษ-ไทย ^๕ คำว่า “ประยุกต์” ตรงกับคำว่า “Applied” หมายถึง ประยุกต์ได้, ใช้ให้เป็นประโยชน์

พจนานุกรมไทย ฉบับทันสมัยและสมบูรณ์ ^๖ ให้ความหมายว่า ประยุกต์ ก. นำความรู้มาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ ว. ที่นำความรู้มาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ เช่น ภาษาศาสตร์ประยุกต์, วิทยาศาสตร์ประยุกต์

เทพพนม เมืองแมน และสวิง สุวรรณ ^๗ กล่าวไว้ว่า การประยุกต์ หมายถึง การนำบางสิ่งมาใช้ประโยชน์บางสิ่งที้นำมานั้นอาจเป็นทฤษฎีหลักการแนวคิดความรู้เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งและนำมาใช้ประโยชน์ในภาคปฏิบัติโดยปรับให้เข้ากับบริบทแวดล้อมที่เป็นอยู่อย่างเหมาะสมนอกจากนี้บางสิ่งนั้นอาจเป็นวัตถุดิบของที้นำมาใช้นอกเหนือบทบาทหน้าที่เดิม เพื่อให้เหมาะสมบริบทใหม่

พิทยา สุรินดี, ร.ต.ท. ^๘ ให้ความเห็นว่า การประยุกต์ใช้เป็นการนำเอาแนวคิดทฤษฎีหลักการ เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในภาคปฏิบัติ โดยการปรับให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม

ดังนั้นการประยุกต์ใช้นี้จึงเป็นการนำเอาทฤษฎีหลักการ กฎเกณฑ์แนวคิด วิธีคิดข้อเขียนที่เป็นแนวทาง เป็นแบบแผน ที่เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในภาคปฏิบัติเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ และสัมฤทธิ์ผลจนสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ช่วยให้สามารถปรับตัวและปรับใช้ให้เข้ากับสิ่งต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม ทันยุคสมัยในสังคมยุคนั้นๆ ที่โลกและสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วได้

^๔ เปลื้อง ณ นคร**พจนานุกรม ไทย-ไทย**กรุงเทพมหานครไทยวัฒนานาธิข, ๒๕๓๐), หน้า ๙๔.

^๕ วิทย์ เทียงบุญธรรม, ศ.ดร. **พจนานุกรมอังกฤษ - ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ดยูเคชั่น, ๒๕๓๙), หน้า ๔๙.

^๖ ฝ่ายวิชาการภาษาไทย, **พจนานุกรมไทยฉบับทันสมัยและสมบูรณ์**, (กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ดยูเคชั่น, ๒๕๕๒), หน้า ๖๔๗.

^๗ เทพพนม เมืองแมน และสวิง สุวรรณ**พฤติกรรมองค์กร** (กรุงเทพมหานครไทยวัฒนานาธิข๒๕๔๐), หน้า ๒๓.

^๘ พิทยา สุรินดี, ร.ต.ท., “การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุธรรมในการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจสังกัดสถานีตำรวจรถไฟพนพวงค์ แขวงรองเมือง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕๖.

๒.๑.๒ ความหมายการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขา

คำว่า **ไตรสิกขา**^{๖๖} มีรากศัพท์มาจากคำสองคำ คือ ๑) **ไตร** หรือ **ตรี** เป็นภาษาสันสกฤต ตรงกับภาษาบาลีว่า **ติ** แปลว่า สาม และ ๒) คำว่า **สิกขา** เป็นภาษาบาลี ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า **ศิกษา** หมายถึง การศึกษา การปฏิบัติ และการอบรมความประพฤติให้บริสุทธิ์ ส่วนคำว่า **ติ** หรือ **ไตร** นั้น หมายถึง องค์ประกอบ ๓ ประการ คือ อธิศีลสิกขา, อธิจิตสิกขา, อธิปัญญาสิกขา หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อใช้อธิบายระดับการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขา ๓ นี้ นำไปพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อผู้รับการพัฒนาศักยภาพยิ่งขึ้นไปอีก

ไตรสิกขา^{๖๗} ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ให้ความหมายของ ไตรสิกขา ว่า ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา ๓ ประการ เพื่อฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไป จนบรรลุเป้าหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน

นิภาภรณ์ มุขศรี^{๖๘} มีงานวิจัยหลายเรื่องที่ได้มีการนำเอาหลักธรรม คือ ไตรสิกขาไปปรับประยุกต์ใช้เพื่อหวังผลสัมฤทธิ์ในเรื่องต่างๆมากมาย จะขอยกเอางานวิจัยเรื่องนี้มากล่าว คือ ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเหมาะสมของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้วิชา ภาษาอังกฤษ ด้วยหลัก ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ และปัญญา) ที่มีผลต่อพฤติกรรมการเรียนรู้ของนักเรียน กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖/๔ โรงเรียนซอยแอนเนกซ์ (กาญจนาภิเษก ๒) สำนักงาน เขตสายไหม กรุงเทพมหานคร จำนวน ๔๔ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย แผนการจัดการเรียนรู้ แผน ซึ่งเป็นแผนปฏิบัติการสอนโดยใช้หลักไตรสิกขา มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้นคือ ๑) ด้านทักษะการปฏิบัติต่อความรู้ทั้งต่อตนเอง และผู้อื่น ความมีระเบียบวินัยในการทำงาน ๒) ด้านจิตใจใฝ่เรียนรู้ และ ๓) ด้านสติปัญญาที่ดีต่อการเรียนรู้โดยมีสมมติฐานการวิจัยว่า จากการใช้เวลาในการจัดกิจกรรมตามแผนปฏิบัติการสอนทั้งหมด ๘ ครั้ง ผู้เรียนจะเกิดพฤติกรรมทั้ง ๓ ด้านเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นต่อไป และเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบประเมินพฤติกรรมการเรียน ของนักเรียน ผลงานนักเรียน บันทึกอนุทิน และแบบทดสอบ

^{๖๖} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๙๑/๓๒๐.

^{๖๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๗.

^{๖๘} นิภาภรณ์ มุขศรี, การพัฒนาการเรียนรู้ด้วยหลักไตรสิกขา : โรงเรียนซอยแอนเนกซ์ (กาญจนาภิเษก ๒): กรณีศึกษาวิชาภาษาอังกฤษ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖/๔, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.annexschool.com/people/index๑.html, [๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๘].

เอกชัย จุลจาริตต์^{๑๒} ได้กล่าวถึงการปรับประยุกต์ใช้การฝึกสมาธิให้เกิดมีสติ ใช้ดำเนินในชีวิตประจำวันไว้ว่า การดำเนินชีวิตโดยไม่ให้ความทุกข์นั้น จำเป็นต้องเจริญสติปัญญาทางธรรมเพื่อเพิ่มพูนข้อมูล ด้านสติปัญญาทางธรรมในความจำ และใช้ข้อมูลดังกล่าวเพื่อการรู้เห็น ควบคุม ความคิดไม่ให้เจือปนด้วยกิเลสตัณหาอย่างต่อเนื่อง ในการรับรู้ความรู้สึกของลมหายใจที่ผ่านเข้าออก ตรงรูกมูกอย่างต่อเนื่อง นั่นก็คือการฝึกมีสติอยู่พื้นฐานหลักของสติอย่างต่อเนื่องในชีวิตประจำวัน

ผู้วิจัยพอสรุปได้ว่า ผลจากการที่ได้นำหลักไตรสิกขา ๓ เพื่อไปปรับประยุกต์ใช้ในการงาน ทั้งทั้งด้านการพัฒนา การศึกษา การดำเนินชีวิต ในหน้าที่การงานทุกชนิด หากสามารถนำเอาหลัก พุทธธรรมทั้งหลายมีไตรสิกขานี้ไปปรับประยุกต์ใช้ให้เข้ากับหลักรู้จักเหตุผลตนเองกาลเวลารู้ประมาณ รู้สังคมรู้ชุมชนแล้ว ผลสัมฤทธิ์จะเกิดขึ้นโดยส่วนเดียวไม่มีอย่างอื่นเลยทุกเรื่องแน่นอน

๒.๒ หลักไตรสิกขา ๓ ในพระพุทธศาสนา

๒.๒.๑ ความสำคัญของหลักไตรสิกขาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

๑. ไตรสิกขา^{๑๓} จะเรียกว่าเป็นชื่อเรียกรวมกันของสิกขาบทที่มีทั้งหมดก็ได้ ดังที่ พระพุทธเจ้าพระองค์ตรัสว่า “สิกขา ๓ ประการนี้ เป็นที่รวมของสิกขาบท นั้นเอง”

๒. ไตรสิกขา^{๑๔} รากฐานที่สำคัญของพระวินัย ดังปรากฏในวัชชีปุตตสูตร ว่า พระพุทธองค์ทรงให้คำแนะนำภิกษุรูปหนึ่งว่า “หากเธอไม่อาจประพฤติปฏิบัติตามสิกขาบทที่บัญญัติไว้ได้ ครบถ้วนบริบูรณ์ ก็ให้พึงศึกษาปฏิบัติในสิกขา ๓ เพื่อการละ ราคะโทสะโมหะ ทำให้เป็นผู้ไม่ประกอบ อุกุศลกรรม”

๓. ไตรสิกขา^{๑๕} เป็นกระบวนการฝึกศึกษาพัฒนามนุษย์เป็นกระบวนการพื้นฐานในการ ฝึกพฤติกรรมที่ดีของมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้น ดังที่แสดงในปฐมสิกขาสูตรว่า “..ภิกษุผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำพอ ประมาณในสมาธิ และปัญญา ย่อมสามารถบรรลุเป็นพระโสดาบัน หรือเป็นพระสกทาคามี ขณะที่ภิกษุผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล และสมาธิทำพอประมาณในปัญญา ย่อมสามารถบรรลุเป็นพระ อนาคามี ส่วนภิกษุผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล สมาธิ ปัญญา ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง..”

^{๑๒} เอกชัย จุลจาริตต์, คู่มือการพัฒนาตนแนวพุทธสำหรับผู้ให้คำปรึกษา ฉบับที่ ๑ วิธีฝึกเจริญสติ แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๓), หน้า๗๒, ๑๐๐-๑๐๑.

^{๑๓} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒, ๒๐/๘๘/๓๑๔, ๒๐/๘๙/๓๑๗.

^{๑๔} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๘๕/๓๑๐-๓๑๑.

^{๑๕} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒-๓๑๔.

๔. ไตรสิกขา^{๒๖} เป็นหลักธรรมใหญ่เพื่อกำจัดกิเลสของภิกษุและบุคคลทั้งหลาย ดังปรากฏในอนุพุทธสูตรว่าด้วยการตรัสรู้ธรรมเป็นเหตุสืบกันว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดธรรม ๔ ประการ เราและเธอทั้งหลายจึงเที่ยวเร่ร่อนไปตลอดกาลยาวนานอย่างนี้ ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ อริยศีล อริยสมาธิ อริยปัญญา และอริยวิมุตติเราถอนภวตัณหาได้แล้ว ภวเนตติสิ้นไปแล้ว ธรรมเหล่านี้คือ ศีล สมาธิ ปัญญาและวิมุตติอันยอดเยี่ยมพระโคตม ผู้มียศได้ตรัสรู้แล้ว ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสบอกธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย เพื่อความรู้ยิ่ง”

๕. ไตรสิกขา^{๒๗} หรือสิกขา ๓ ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา จัดเป็นอริยมรรคมีองค์ ๘ วิธีการ แนวทาง หรือหนทางอันประเสริฐ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนให้เราทั้งหลายได้รู้ว่า เป็นทางสายกลางนั่นเอง หากจะย่อลงเป็นไตรสิกขา ๓ แล้ว ทำได้ดังนี้ ทรงจัดเอาปัญญาขึ้นแสดงก่อน ข้อ ๑ และ ๒ จัด เป็นปัญญา คือ

(๑) เห็นชอบ (สัมมาทิฐิ) ในระดับสูง คือ เห็นใน อริยสัจ ๔^{๒๘} ไตรลักษณ์ ๓^{๒๙} ปฏิจจสมุปบาท หรือ อิทัปปัจจยตา ๑๒^{๓๐} ในระดับทั่วไปคือเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เห็นพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งสูงสุดเป็นต้น

(๒) ดำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ) ได้แก่ ในระดับสูง คือ เนกขัมมะสังกัปปะ (ดำริชอบในการออกจากกาม) อภัยปาทสังกัปปะ (ดำริชอบในความไม่พยาบาท) และอวิหิงสาสังกัปปะ (ดำริชอบในความไม่เบียดเบียน) ในระดับทั่วไปคือมโนสุจริต การกระทำชอบทางใจ ถูกจัดอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐^{๓๑}

๒.๑) ไม่คิดอยากได้ของผู้อื่น

๒.๒) ไม่มีจิตคิดร้ายต่อผู้อื่นมีจิตใจเมตตากรุณา

๒.๓) มีความเห็นชอบ เช่น ทานมีผล การบูชามี ผลวิบากกรรมดีกรรมชั่วมี เป็นต้น ข้อ ๓ ข้อ ๔ และข้อ ๕ รวม ๓ ข้อ จัดเป็น ศีล

(๓) เจริญชอบ (สัมมาวาจา) ได้แก่ วีสุจริต ๔ กระทำชอบ ทางวาจา จัดอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐

๓.๑) ละการพูดเท็จไม่กล่าวคำโกหกเพราะเห็นแก่ประโยชน์ตนหรือผู้อื่น

๓.๒) ละการพูดคำส่อเสียดสมานฉันท์ความแตกร้างส่งเสริมความสมัคร

^{๒๖} ๑. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑/๑-๒.

^{๒๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

^{๒๘} วิมพา. (ไทย) ๔/๑๔/๑๖.

^{๒๙} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑/๑.

^{๓๐} วิมพา. (ไทย) ๔/๑/๑; ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๑.

^{๓๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๕/๓๖๗; ๑.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๖๕/๒๗๑.

๓.๓) ละคำพูดหยาบพูดแต่คำอ่อนหวาน

๓.๔) ละการพูดเพ้อเจ้อ พูดคำที่มีเหตุผลมีสารประโยชน์และถูกกาลเทศะ

(๔) กระทำชอบ (สัมมากัมมันตะ) ได้แก่ กายสุจริต ๓ การกระทำชอบทางกาย

จัดอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐

๔.๑) ละการฆ่าการเบียดเบียนมีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูล

๔.๒) ละการขโมยสิ่งของๆผู้อื่นเคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น

๔.๓) ละการประพฤติดุคในกามการล่วงละเมิดประเพณีทางเพศ

(๕) เลี้ยงชีพชอบ (สัมมาอาชีวะ) ได้แก่ อาชีพปาริสุทธิ จัดอยู่ใน วิริยสังวร

รวมอยู่ใน สังวร ๕ และข้อ ๖ ข้อ ๗ และข้อ ๘ รวม ๓ ข้อ จัดเป็น สมာธิ

(๖) พยายามชอบ (สัมมาวายามะ) ในระดับสูง คือ ปธาน ^{๒๒} คือ เพียรปิดกั้นยับยั้งอกุศลธรรม เพียรละบาป เพียรก่อกุศลธรรม และเพียรรักษากุศลธรรม ในระดับทั่วไป คือ มีจิตใจตั้งมั่นเป็นสมာธิ มีความมานะ พยายามเป็นต้น

(๗) ระวังชอบ (สัมมาสติ) ในระดับสูง คือ สติปัฏฐาน ๔ ^{๒๓} ได้แก่ การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม ในระดับทั่วไป คือ ความมีสติ ได้แก่ความระลึกได้ นึกได้ สำนึกรู้ตัวอยู่เสมอ และสัมปชัญญะ คือ ความรู้ชัดในสิ่งที่นึกได้ เข้าใจชัด ตามความเป็นจริง จัดอยู่ในธรรมมีอุปการะมาก ^{๒๔}

(๘) ตั้งจิตมั่นชอบ (สัมมาสมาธิ) ในระดับสูงคือ ฌานๆ คือ การเพ่ง ^{๒๕} ได้แก่ ปฐมฌานทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน ในระดับทั่วไป คือ ความตั้งจิตมั่นชอบในการศึกษาเรียนรู้ และคิดวิเคราะห์อย่างตั้งใจอดทนอดกลั้น ขยันหมั่นเพียรมีมานะพยายาม

สติปัฏฐาน ๔ หมายถึง การตั้งสติกำหนด มักจะใช้ร่วมกับคำว่า “อนุปัสสนา” ซึ่งแปลว่า ดูตาม เมื่อนำมารวมกันเป็น “อนุปัสสนาสติปัฏฐาน” จะหมายถึง การตั้งสติกำหนดดูตามสิ่งที่อยู่เบื้องหน้า

สติปัฏฐาน ประกอบด้วย ๔ ประการคือ

๑) **พิจารณาเห็นกายในกายภายใน**อยู่มีความเพียร มีสัมปชัญญะมีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ ภิกษุหนึ่งเมื่อพิจารณาเห็นกายในกายภายในอยู่ ย่อมตั้งจิตมั่นโดยชอบ ย่อมผ่องใสโดยชอบในกายานุปัสสนานั้น ภิกษุหนึ่งตั้งจิตมั่นโดยชอบผ่องใสโดยชอบในกายานุปัสสนานั้นแล้ว

^{๒๒} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๙/๘๕.

^{๒๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๗๓/๒๕๗.

^{๒๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๗๘/๒๙๐.

^{๒๕} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒/๔.

ก็ย่อมบังเกิดมีญาณทัสสนะ ภายในกายอื่นๆ ภายนอกคือ การกำหนดรู้ก่องรูปว่า เป็นเพียงก่องรูป ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวเรา ของเราบุรุษหรือสตรี และมีสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ไม่สวยไม่งาม

๒) พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายภายในอยู่ มีความเพียรมีสัมปชัญญะมีสติ

กำจัดอภิชมาและโทมนัสในโลกได้ ภิกษุหนึ่งเมื่อพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายภายในอยู่ ย่อมตั้งจิตมั่นโดยชอบ ย่อมผ่องใสโดยชอบในเวทนานุปัสสนานั้น ภิกษุหนึ่งตั้งจิตมั่นโดยชอบ ผ่องใสโดยชอบในเวทนานุปัสสนานั้นแล้ว ก็ย่อมบังเกิดมีญาณทัสสนะ ^{๒๖} ในเวทนาอื่นภายนอก คือ การกำหนดรู้เวทนาว่าเป็นเพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคล เรา ของเราบุรุษหรือสตรี และมีสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ไม่สวยไม่งามโดยจำแนกความรู้สึกเป็นสุข ทุกข์ และวางเฉย

๓) พิจารณาเห็นจิตในจิตภายในอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะมีสติ กำจัดอภิชมา

และโทมนัสในโลกได้ ภิกษุหนึ่งเมื่อพิจารณาเห็นจิตในจิตภายในอยู่ ย่อมตั้งจิตมั่นโดยชอบ ย่อมผ่องใสโดยชอบในจิตตานุปัสสนานั้น ภิกษุหนึ่งตั้งจิตมั่นโดยชอบ ผ่องใสโดยชอบในจิตตานุปัสสนานั้นแล้ว ก็ย่อมบังเกิดมีญาณทัสสนะในจิตอื่นภายนอก คือการกำหนดรู้จิตว่าเป็นเพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคล เรา ของเราบุรุษหรือสตรี และมีสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ไม่สวยไม่งามโดยจำแนกเป็นจิต ที่ประกอบด้วยโลภะ เป็นต้น

๔) พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายภายในอยู่ มีความเพียรมีสัมปชัญญะ มีสติ

กำจัดอภิชมาและโทมนัสในโลกได้ ภิกษุหนึ่งเมื่อพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายภายในอยู่ย่อมตั้งจิตมั่นโดยชอบย่อมผ่องใสโดยชอบในธัมมานุปัสสนานั้น ภิกษุหนึ่งตั้งจิตมั่นโดยชอบโดยชอบในธัมมานุปัสสนา นั้นแล้วก็ย่อมบังเกิดมีญาณทัสสนะในธรรมอื่นภายนอก ^{๒๗} คือการกำหนดรู้ธรรมว่าเป็นเพียงสภาวธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคล เรา ของเราบุรุษหรือสตรี และมีสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ไม่สวยไม่งามโดยจำแนกเป็นสภาวะเห็น ได้ยิน เป็นต้น ^{๒๘}

ดังนั้นสติปัฏฐาน ๔ เป็นการเพียรฝึกสติยังคิดให้รู้เท่าทันความจริงหรือการ พิจารณาภายในกาย พิจารณาเวทนาในเวทนา พิจารณาจิตในจิต พิจารณาธรรมในธรรม เมื่อปฏิบัติเช่นนี้แล้ว จิตใจจะปลอดโปร่งเบิกบาน ไม่มีความติดใจอยากได้ และความขัดเคืองใจ เข้ามาครอบงำ ^{๒๙}

^{๒๖} ญาณทัสสนะในที่นี้หมายถึงความรู้และความเห็นตามความเป็นจริง อาจเรียกว่า มรรคญาณ ผลญาณ สัมปชัญญุตญาณ ปัจจเวกขณญาณ หรือวิปัสสนาญาณ ก็ได้ (ที.สี.อ. ๒๓๔/๑๙๘).

^{๒๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๙/๒๒๒ – ๒๒๔.

^{๒๘} สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสสมมหาเถระ), **หลักการปฏิบัติวิปัสสนาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔) หน้า ๒๙ - ๓๐.

^{๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงขยายความ)** , พิมพ์ครั้งที่ ๑๙ , (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๕๒), หน้า ๘๑๐.

หลักไตรสิกขานั้น มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ กับหลักมรรค ๘ ใช้ศีล สมาธิ ปัญญา ผูกสติ ให้เป็นความระลึกได้จำได้ในขณะปัจจุบันอยู่เสมอ และสติปัฏฐาน ๔ นี้จึงหมายถึง การดำรงสติไว้ การตั้งสติกำหนดรู้ทันทุกขณะ รู้ตัวอยู่เสมอเช่นกำลังเรียนก็ตั้งใจ ไม่เล่นและสนใจอย่างอื่น รู้เท่าทัน ความจริงตามธรรมชาติที่เป็นอยู่จริง โดยอาศัยที่ตั้งของฐานการฝึกไตรสิกขา ๓ ในกายเวทนาจิต และ สภาวธรรม เป็นวิธีการปรับประยุกต์เอาหลักธรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งจะนำไปสู่การอธิบายหลัก ไตรสิกขา ให้กว้างขวางและลุ่มลึกมากยิ่งขึ้น รวมไปถึงการนำหลักธรรมไปสู่การจัดการศึกษา และ พัฒนาตนเองของสามเณรนักเรียนได้หลากหลายมากยิ่งขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหัวข้อธรรมในระดับสูง

๒.๒.๒ ความสำคัญของหลักไตรสิกขา

เป็นแบบฝึกอบรมที่สัมพันธ์กับหลักการพัฒนามนุษย์ ด้วยความที่ไตรสิกขาเป็นหลักธรรม สำคัญเกี่ยวเนื่องถึงกันอย่างแยกออกจากกันไม่ได้ จากหลักธรรมทั้งหมดที่มีอยู่ จึงมีนักปราชญ์ หลากหลายเขียนอธิบายหลักพุทธธรรมให้เข้าใจง่ายขึ้น และให้เห็นความสำคัญไว้ดังนี้

พระอุปติสเถระ ^{๓๐} ได้ให้ความหมายของการศึกษา พร้อมทั้งขอบเขตของการศึกษาไว้ใน วิมุตติมรรคว่า สิกขา หมายถึง การศึกษาเรื่องที่ควรศึกษา การศึกษาอันยอดเยี่ยมและการศึกษาเพื่อความ เป็นพระอเสขะ (ผู้ไม่ต้องศึกษา)

พระพุทธโฆसाจารย์ ^{๓๑} ก็ได้อธิบายไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า ไตรสิกขาเป็นแนวปฏิบัติ ในทางสายกลางที่มีใช้การปรนเปรอตนด้วยกามสุขและการทรมานตน มีศีลเป็นปฏิปักษ์ต่อกิเลสที่ แสดงออกทางกาย วาจา สมาธิเป็นปฏิปักษ์ต่อกิเลสที่กลุ่มมรุมจิต และปัญญาเป็นปฏิปักษ์ต่ออนุสัย กิเลสที่แอบแนบอยู่ในจิตสามารถพัฒนาบุคคลให้เป็นพระอริยะผู้มีความบริบูรณ์ด้วยศีล อันได้แก่ พระอรหันต์นอกจากนี้องค์ธรรมทั้ง ๓ ยังเป็นเครื่องอุดหนุนให้บรรลุคุณวิเศษอันหาได้ยากในบุคคล ทั่วไป ดังมีวิชา ๓ เป็นต้น

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ^{๓๒} ได้อธิบายให้เข้าใจง่ายขึ้นไว้อีกหลักธรรมที่ สังกะระห์ลงได้ในหลักไตรสิกขา โดยที่ข้อ ๑ กับ ๒ รวมกันเป็นศีลสิกขา แล้วเป็นสมาธิสิกขา และ ปัญญาสิกขาตามลำดับ คือ หลักภาวนา ๔ คือ การพัฒนา (Development) ๔ ด้าน มีดังนี้

^{๓๐} พระอุปติสเถระ, วิมุตติมรรค, แปลโดย พระเทพโสมภณ (ประยูร ธมมจิตโต) และคณะ, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๔.

^{๓๑} พระพุทธโฆสาจารย์, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔, ๙ - ๑๒.

^{๓๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหมิตรพรินต์แอนด์พับลิชชิง จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑๓.

๑.กายภาวนา การพัฒนากายการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (physical Development) คือ การมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและได้ผลดีโดยรู้จักอยู่ดีมีสุขอย่างเกื้อกูลกันกับธรรมชาติและปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างมีสติมิให้เกิดโทษแต่ให้เกื้อกูลเป็นคุณโดยเฉพาะให้ (ก) รู้จักใช้ อินทรีย์ เช่น ตา หู จมูก ฟัง เป็นต้นอย่าง มีสติ จิตเป็นฟัง เป็นให้ได้ปัญญาและ (ข) กินใช้ด้วยปัญญาเสพบริโภคปัจจัย ๔ และสิ่งของเครื่องใช้ตลอดเทคโนโลยีอย่างฉลาดให้พอดีที่จะได้ผลตรงเต็มตามคุณค่าที่แท้จริงไม่ลุ่มหลงมัวเมาไม่ประมาทขาดสติ

๒.ศีลภาวนา การพัฒนาศีลการพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคม (Moral Development; Social Development) คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคมมีพฤติกรรมดีงามในความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์โดยตั้งอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดีและมีอาชีพะสุจริตไม่ใช้กายวาจาและอาชีพนในทางที่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายเวรภัยแต่ใช้เป็นเครื่องพัฒนาชีวิตของตนและช่วยเหลือเกื้อกูลกันสร้างสรรค์สังคมส่งเสริมสันติสุข

๓.จิตภาวนา (การพัฒนาจิต Emotional Development; Psychological Development) คือการทำจิตใจให้เจริญองงามขึ้นในคุณธรรมความดีงามความเข้มแข็งมั่นคง และความเบิกบานผ่องใสสงบสุขสมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต คือองงามด้วยคุณธรรมเช่น มีน้ำใจ เมตตา กรุณา เพื่อแผ่เอื้ออารีมีมุทิตามีศรัทธา มีความเคารพอ่อนโยนซื่อสัตย์ กตัญญูเป็นต้น สมบูรณ์ด้วยสมรรถภาพจิตคือ มีจิตใจเข้มแข็งมั่นคงหมั่นขยันเพียรพยายามกล้าหาญอดทนรับผิชอบมีสติมีสมาธิ เป็นต้น และสมบูรณ์ด้วย สุภาพจิต คือ มีจิตใจร่าเริงเบิกบาน สดชื่นเอิบอิมโปรงโล่งผ่องใสและสงบเป็นสุข

๔.ปัญญาภาวนา (การพัฒนาปัญญา, อบรมปัญญา Cognitive Development; Intellectual Development) คือ การฝึกอบรมเจริญปัญญาเสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจให้รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหาและรู้จักจัดทำดำเนินการต่างๆ ด้วยปัญญาวริสุทธิ์ซึ่งมองดูรู้เข้าใจเหตุปัจจัยมองเห็นสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงหรือตามที่มันเป็นปราศจากอคติและแรงจูงใจแอบแฝงเป็นผู้ที่กิเลสครอบงำบัญชาไม่ได้ให้ปัญญาเจริญพัฒนาจนรู้เข้าใจหยั่งเห็นความจริงเป็นอยู่ด้วยปัญญารู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะลู่ถึงความบริสุทธิ์ปลอดพ้นจากกิเลสสิ้นเชิงมีจิตใจเป็นอิสระสุขเกษมไร้ทุกข์

พระเทพโสภณ (ประยูรธมฺมจิตฺโต)^{*}** ได้กล่าวถึง ความสำคัญของไตรสิกขาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ตามหลักพระพุทธศาสนาไว้ว่า การศึกษาหมายถึงการเรียนรู้เพื่อเป็นมนุษย์ที่เต็มบริบูรณ์เพราะได้รับการพัฒนาทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีจิตใจที่เปี่ยม

^{***} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *ทิศทางการศึกษาไทย* , พิมพ์ครั้งที่ ๒ , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๑ - ๔๒.

ด้วยปัญญาจึงเป็นอิสระหลุดพ้นจากการบีบคั้นของอำนาจกิเลสค้นหาความหลุดพ้นนี้ก็คือวิมุตติซึ่งเป็นบรมสันติเมื่อคนเราบรรลุถึงวิมุตติแล้วถือว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เรียกว่าพระอเสขะหมายถึงผู้จบการศึกษาสูงสุดในพระพุทธศาสนา

พุทธทาสภิกขุ^{๗๔} กล่าวถึง ศีลสมาธิปัญญาไว้ในธรรมโฆษณฉบับวิสาขบูชาเทศนาว่า การศีลคือการไม่ยึดมั่นถือมั่นการที่คนขาดศีลนั้น ก็เพราะเห็นแก่ตัว เห็นแก่ความสนุกสนาน จึงทำให้ศีลขาดไป ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่นจะมีศีลที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ สมาธิ คือ การทำสมาธิเพื่อถ่ายทอด ความยึดมั่นถือมั่น เพื่อบรรเทาความยึดมั่น ถือมั่นโดยการทำให้จิตว่าง จากความยึดมั่นถือมั่นแล้ว จิตจะได้เจริญทางปัญญา ซึ่งเป็นการทำลายรกรากของความยึดมั่น ถือมั่นให้สูญหายไปโดยเด็ดขาด ซึ่งทั้งสมาธิและปัญญาล้วนแล้วแต่กระทำไป เพื่อทำลายความยึดมั่นถือมั่น และกล่าวไว้ในธรรมโฆษณ ฉบับโมกขธรรมประยุกต์อีกว่า ธรรมะที่ทำให้หลุดพ้น คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ศีล คือ ความปกติ หมายถึง คนซึ่งมีร่างกายปกติ นั่นคือมนุษย์เท่านั้น สำหรับสัตว์เดรัจฉาน ถึงแม้จะมีการปฏิบัติทางร่างกายที่ถูกต้อง จะไม่เรียกว่า ศีล เพราะมันจะอยู่ในระดับที่ต่ำ สมาธิ หมายถึง จิตที่มีกำลังเต็มตามที่ธรรมชาติกำหนดว่า จิต นั้นจะมีกำลังมาก หรือสูงเพียงใด และสมาธิจะมีอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งมีทั้งในสิ่งมีชีวิต และสัตว์เดรัจฉาน ปัญญา หมายถึง ความรู้พอตัวตามที่ควรจะรู้นั้น คือมีตามสัจจญาณ เป็นญาณที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือเรียกว่า ปัญญาตามธรรมชาติ เมื่อได้รับการพัฒนา ก็จะเกิดการพัฒนาเป็นปัญญาชนิดที่ตัดกิเลสได้ บรรลุมรรคผลนิพพาน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๗๕} ให้ความหมายว่า ไตรสิกขา คืออริยมรรคมีองค์ ๘ แต่พูดในฐานะที่เป็นระบบฝึกฝนอบรม เมื่อจัดเป็นระบบฝึกฝนอบรมก็จะฝึกฝนสามมิติเท่านั้น คือ ทางด้านปัญญา ทางด้านศีล ทางด้านจิต ทางด้านปัญญา เป็นเรื่องทางความรู้ความเข้าใจ แนวคิด ค่านิยม ที่ถูกต้องทางด้านศีล การควบคุมพฤติกรรมทางกาย ทางวาจา ให้อยู่ในกรอบสอดคล้องกับความรู้ ความเข้าใจทางด้านจิต เป็นการพัฒนาจิต ให้มีสมาธิ พัฒนาจิต ให้มีความเพียร พัฒนาจิต ให้มีสติ ดังนั้น ศีล สมาธิ ปัญญา ๓ องค์ประกอบนี้เป็น ๓ มิติ ต้องทำไปด้วยกันเรื่องเดียวกัน ทำไปด้วยกันเพื่อจุดประสงค์เดียวกัน จึงตรัสรวมกันไม่ได้หมายความว่า ต้องทำศีลก่อนให้สมบูรณ์แล้ว ต้องมาทำสมาธิ ทำสมาธิสมบูรณ์แล้วมาทำปัญญา

^{๗๔} พุทธทาสภิกขุ, ธรรมโฆษณของพุทธทาส ฉบับโมกขธรรมประยุกต์, (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ , ๒๕๑๘), หน้า ๒๐๔-๒๐๕.

^{๗๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), หน้า ๖๐๙.

เสถียรพงษ์ วรรณปก^{๓๖} กล่าวไว้ในพุทธธรรมฉบับปรับปรุง และขยายความตอนหนึ่งว่า ไตรสิกขาเป็นระบบการฝึกอบรมที่เป็นเชิงปฏิบัติเต็มที่จัดไว้เพื่อใช้ฝึกคนในฐานะที่อยู่ในสังคมหรือใช้เป็นระบบการฝึกคนของสังคมหรือฝึกคนในฐานะที่เป็นมนุษย์ผู้หนึ่งจัดแบ่งขั้นตอนเป็นช่วงกว้างๆ และเรียงลำดับโดยถือหลักสิ่งที่จะต้องปฏิบัติเด่นชัดเป็นพิเศษในช่วงนั้นๆ

ชมพูนุท ศรีจันทร์นิล^{๓๗} กล่าวไว้ว่า มรรคคือวิธีการที่นำไปสู่ความดับทุกข์หรือข้อปฏิบัติเพื่อกำจัดสาเหตุแห่งปัญหา กล่าวคือเมื่อรู้ทั้งปัญหาทั้งสาเหตุแห่งปัญหา ทั้งจุดหมายที่เป็นภาวะหมดสิ้นปัญหาก็ถึงเวลาที่จะต้องลงมือปฏิบัติ ซึ่งการที่พระพุทธเจ้าจัดนิโรธไว้ก่อนมรรค ก็เนื่องด้วยเหตุผลให้ผู้ฟังเห็นคุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งที่เป้าหมายก่อน จนเกิดความสนใจมีกำลังใจ และยินดีที่จะเรียนรู้วิธีปฏิบัติ และลงมือปฏิบัติต่อไป ซึ่งได้กล่าวอ้างเอา พระธรรมปิฎก (ปอ.ปยุตฺโต) ได้สรุปไว้ว่า หน้าที่ของบุคคล ที่จะต้องกระทำต่ออริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้ สมุทัย เป็นสิ่งที่ควรละหรือกำจัด นิโรธ เป็นสิ่งที่ ควรทำให้แจ้ง หรือควรบรรลุ มรรค เป็นสิ่งที่ควรดำเนินการ

สรุปจากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับหลักไตรสิกขา ๓ ในพระพุทธศาสนา คือ ความสำคัญ ของไตรสิกขาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ตามหลักพระพุทธศาสนานั้น หมายถึง การเรียนรู้เพื่อเป็นมนุษย์ที่เต็มบริบูรณ์เพราะได้รับการพัฒนาทั้งทางกายและทางจิตใจ ไตรสิกขาเป็นระบบการฝึกอบรมที่เป็นเชิงปฏิบัติเต็มที่จัดไว้เพื่อใช้ฝึกคนในฐานะที่อยู่ในสังคม หรือใช้เป็นระบบการฝึกคนของสังคม หรือฝึกคนในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ผู้หนึ่งจัดแบ่งขั้นตอนเป็นช่วงกว้างๆ และเรียงลำดับโดยถือหลักสิ่งที่จะต้องปฏิบัติเด่นชัดเป็นพิเศษในช่วงนั้นๆ อันถือเป็นหน้าที่หลักของบุคคล ที่จะต้องกระทำ เพราะถือว่าเป็น

๒.๓ แนวคิด และทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

๒.๓.๑ แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักปรัชญาทั่วไป

คำว่า “พัฒนา” เป็นคำกริยา^{๓๘} แปลว่า ทำให้เจริญ ทำให้ยั่งยืนถาวร ดังนั้น “การ ก็คือ การทำให้เจริญ” การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์”คือตัวของบุคคลแต่ละคนให้เจริญขึ้นหรือการเปลี่ยนแปลงตัวเองไปในทางที่เจริญขึ้น มีความสมบูรณ์ด้วยความดีงาม ความสูงส่งสมกับเป็นมนุษย์ผู้มีใจสูง

^{๓๖} เสถียรพงษ์ วรรณปก, “มัชฌิมาปฎิปปทา: สายกลางสองมิติ”, ในคอตัมมธรรมะใต้ธรรมาสภาชาวสด , (๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙), หน้า ๒๙.

^{๓๗} ชมพูนุท ศรีจันทร์นิล, “จิตวิทยาแนวพุทธ แนวทางการเพื่อการเยียวยาและพัฒนาจิตใจมนุษย์ ”, วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, ฉบับที่ ๔ (เดือนตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๕๒), หน้า ๑๙๕.

^{๓๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ , หน้า ๑๑๑.

คำว่า ทรัพยากร (Resources) มาจากรากศัพท์ ทรัพยากร + อากร = ทรัพยากร

ทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์^{๓๙} มีหลายแนวคิดหลายวิธีการด้วยกันที่จะให้บุคคลในองค์การเกิดการเรียนรู้ และมีโอกาสได้ปรับปรุงวิธีการทำงานเพื่อความเจริญเติบโตของตนเอง และองค์การ ทฤษฎีการบริหารการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะมีอยู่หลายแนวคิดหลายรูปแบบ

คุณสมบัติที่สำคัญของบุคลิภาพที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนามนุษย์ คุณสมบัติเฉพาะของบุคลิภาพที่สามารถคาดคะเนพฤติกรรมในองค์การของตัวทรัพยากรมนุษย์นั้น ได้แก่ สภาพการควบคุมตัวเอง (Locus of Control) การมุ่งเน้นความสำเร็จ (Achievement Orientation) อำนาจนิยม (Authoritarianism) แมคเคียเวลลีนิยม (Machiavellianism) การยกย่องตัวเอง (Self-esteem) การตรวจสอบตัวเอง (Self-monitoring) และแนวโน้มของความเสี่ยง (Propensity for risk-taking)

บุญทัน ดอกไธสง และธเนศ ต่อมชะเอม^{๔๐} แนวความคิดในการพัฒนาสังคมมนุษย์นั้น มีวิธีการมากมาย แต่มีบางวิธีการที่เชื่อว่าการจะพัฒนาสังคมได้นั้นจำเป็นต้องพัฒนาจิตใจของทรัพยากรมนุษย์ให้มีศีลธรรม (คุณภาพทางจิต) เสียก่อนแล้วจึงพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

แนวความคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์^{๔๑} ในองค์การเป็นการสร้างบรรยากาศในการทำงานที่เอื้ออำนวยต่อการแสดง ออกของศักยภาพบุคคล ในองค์การทำให้เกิดคุณภาพชีวิตในการทำงาน เกิดการพัฒนาองค์การ รวมทั้งการออกแบบงานใหม่ ซึ่งทั้งหมดนี้เกิดจากภาวะปัจจุบันมีการแข่งขันทางธุรกิจมาก ทำให้องค์การมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนาการบริหารงานบุคคลต้องมีการปรับสภาพเพื่อความอยู่รอดขององค์การ ซึ่งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นี้จะเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีลักษณะต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิตของบุคคลในองค์การมีความเกี่ยวข้องกับเรื่อง การฝึกอบรม (Training) การศึกษา (Education) จะเน้นที่ตัวบุคคล และการพัฒนา (Development) จะเน้นที่ตัวบุคคลในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นจะสำเร็จได้ต้องทำอย่างเป็นกระบวนการ การที่มีระบบและทำอย่างต่อเนื่องติดต่อกันทุกระดับ เพราะคนที่มีความรู้ ความเข้าใจ มีทัศนคติที่แตกต่างกันจะไม่สามารถทำงานร่วมกันได้ การประสานงานให้เป็นระบบต่อเนื่องกัน จึงจะทำให้เกิดผลสำเร็จแก่องค์การได้ เพราะ ฉะนั้น แนวความคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์^{๔๒} ในองค์การแบ่งออกเป็น ๔ ประการ ดังต่อไปนี้

^{๓๙} Alfred Tack, *How to Succeed as a Sales Manager*, (Cedar Books: 1983), pp. 1 - 3.

^{๔๐} บุญทัน ดอกไธสง และธเนศ ต่อมชะเอม , *กระบวนการและวิธีการพัฒนาจิตใจเพื่อพัฒนาสังคมไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิรัชดา ๘๔ แมเนจเม้นท์, ๒๕๓๙), หน้า ๔๕.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๘ - ๑๘๙.

^{๔๒} อ้างแล้ว.

๑. การเคารพในสิทธิของบุคคล การฝึกอบรมเป็นความจำเป็นของพนักงานที่เข้ารับการอบรม ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบ เนื้อหา และวิธีการ

๒. การมุ่งแก้ปัญหาให้แก่องค์การ การมุ่งแก้ปัญหาเป็นตัวกำหนดบทบาทงานด้านพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มุ่งส่งเสริมการแก้ปัญหาในฐานะที่การศึกษา การฝึกอบรมเป็นองค์ประกอบของงานพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

๓. มุ่งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้เข้ารับการอบรมพัฒนา ทั้งในด้านการเตรียมตัวการจัดหา เนื้อหา รูปแบบ ซึ่งผู้เข้ารับการอบรมพัฒนาต้องมีจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมที่จะพัฒนาองค์การ

๔. เป็นกระบวนการที่มีระบบ บุคคลที่มีทัศนคติที่เหมือนกัน การสอดประสานที่เป็นระบบอย่างต่อเนื่องจะทำให้เกิดผลสำเร็จแก่องค์การได้

ปีเตอร์ เซงเก้ (Peter Senge)^{๕๖} ได้ให้คำอธิบายความหมายของคำว่า “องค์กรแห่งการเรียนรู้” (Learning Organization) อันเป็นแหล่งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญอย่างน่าสนใจ เอาไว้ว่า เป็นสถานที่ที่จะเกิดการพัฒนาบุคลากร ให้เกิดการเรียนรู้วิธีการเรียนรู้ร่วมกัน ขยายศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง เกิดรูปแบบความคิดใหม่ๆ หลากหลายโดยเน้นที่กระบวนการเรียนรู้ของคนในองค์กรและเป็นองค์กรที่ใช้คนในการสร้างความเป็นเลิศให้แก่คน โดยการเรียนรู้เป็นกระบวนการเชิงกลยุทธ์ที่ต่อเนื่องและบูรณาการเข้ากับการทำงานและใช้การกระจายอำนาจ แก่คนในองค์กร เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือและการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม ส่งเสริมการสนทนาอย่างเปิดเผยและเชื่อมโยงการพึ่งพาหะหว่างบุคคล องค์กร ชุมชนที่ตั้งอยู่

พวยม วงศ์สารศรี^{๕๗} ก็ได้อธิบายถึงความสำคัญของ นโยบายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ นับว่า มีความสำคัญยิ่งสำหรับองค์กร เพราะนโยบายคือหลักการที่กำหนดขึ้น เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัตินโยบาย จึงเปรียบเสมือนเครื่องมือ ที่ช่วยแนะแนวทางให้การปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ นโยบายจึงมีลักษณะที่กำหนดให้ผู้ปฏิบัติงานรู้ว่าจะต้องปฏิบัติอะไรบ้าง

ธงชัย สมบูรณ์^{๕๘} ได้กล่าว ถึงความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กร ว่า เป็นการดำเนินงานบนพื้นฐานกระบวนการลูกโซ่ (chain circle) ตั้งแต่การวางนโยบาย กำหนดแผน อัตรากำลังคน การสรรหาคัดเลือกคนดีมีความสามารถเข้ามาทำงานในอัตราค่าตอบแทน ที่เหมาะสม การวางโครงสร้าง และกำหนดค่าตอบแทนและสวัสดิการ การฝึกอบรมให้คนทำงานได้อย่างมี

^{๕๖} ปีเตอร์ เซงเก้ (Peter Senge), **องค์กรแห่งการเรียนรู้**, [สืบค้นออนไลน์], แหล่งที่มา : www.kmitnbxmie8.com [๗ มกราคม ๒๕๕๙].

^{๕๗} พวยม วงศ์สารศรี, **การบริหารงานบุคคล**, หน้า ๒๖ - ๓๐.

^{๕๘} ธงชัย สมบูรณ์ , **การบริหารและจัดการมนุษย์ในองค์กร** , (กรุงเทพมหานคร : ประชาชนสยาม , ๒๕๕๙), หน้า ๑๑ - ๑๒.

ประสิทธิภาพ การประเมินผลการปฏิบัติงาน การเลื่อนตำแหน่งโยกย้าย การพัฒนาศักยภาพให้คนในองค์กรทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพอย่างต่อเนื่อง มีขวัญกำลังใจ และมีพฤติ กรรมที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมในองค์กร มีความจงรักภักดีจนกระทั่งพ้นสภาพการเป็นคนในองค์กร โดยตระหนักถึง ความสำคัญของ ทรัพยากรมนุษย์ ใน ๓ ประการ คือ

๑. ทรัพยากรมนุษย์ เป็นทรัพย์สินขององค์กร มิใช่ค่าใช้จ่าย
๒. ศักยภาพของมนุษย์ พัฒนาได้ไม่มีที่สิ้นสุด
๓. ทรัพยากรมนุษย์ เป็นแหล่งสร้างเสริมและเพิ่มคุณค่าของผลผลิตและการบริการ

ขององค์กร

มัลลี เวชชาชีวะ^{๖๖} ได้ให้ความหมายของการพัฒนาด้วยการฝึกฝนอบรมว่า หมายถึง กระบวนการช่วยคน ทำงานให้มีประสิทธิภาพในงานทั้งปัจจุบันและอนาคต เช่นเดียวกับการที่องค์กร เชื่อว่าวัตถุดิบมาดำเนิน งานผสมผสานเพิ่มคุณค่าและขายได้กำไร ศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์ก็เป็น วัตถุดิบที่อาจเปลี่ยนได้โดยการฝึกอบรม ภายใต้ภาวะผู้นำที่เหมาะสม การเพิ่มศักยภาพให้แก่ คนทำงานอาจทำได้โดยการพัฒนานิสัยในการคิด การกระทำ ฝีมือ ความรู้และทัศนคติ

บรรยงค์ โตจินดา^{๖๗} ก็ได้กล่าวถึง วิวัฒนาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นแบ่ง ออกเป็นหลายยุค ดังต่อไปนี้ คือ

๑. ยุคดึกดำบรรพ์ จุดกำเนิดของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ยุคดึกดำบรรพ์อาจ กล่าวได้ว่า มีวิวัฒนาการมาตั้งแต่เริ่มรู้จักใช้เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ที่ใช้ในการดำรงชีวิต เมื่อมนุษย์ รู้จักประดิษฐ์เครื่องใช้ต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมจำเป็นต้องมีการถ่ายทอดความรู้ความ ชำนาญให้แก่ญาติพี่น้อง พวกพ้องของตน ซึ่งเป็นวิธีช่วยให้การปฏิบัติงานได้ผลดีขึ้นเกิดการเรียนรู้จาก ชนรุ่นหนึ่งถึงชนอีกรุ่นหนึ่ง ในระยะแรกเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ยังไม่เป็นกระบวนการที่เป็น ระบบ แต่เป็นการพัฒนาด้านฝีมือ โดยถ่ายทอดความรู้ตามธรรมชาติ

๒. ยุคเริ่มประวัติศาสตร์ ยุคนี้เป็นยุคที่มนุษย์มีอารยธรรมสูงขึ้น ดังปรากฏจากแหล่ง กำเนิดอารยธรรมที่สำคัญๆ ของโลก เช่น กรีก โรมัน อียิปต์ จีน อินเดีย เป็นต้นกำเนิดช่างฝีมือประจำ สำนักและตระกูลต่างๆ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงเป็นลักษณะการฝึกงาน (Apprenticeship) โดยผู้ที่รับการฝึกอบรมจะได้รับการสอนงานและกินอยู่เสิร์ฟที่บ้านครูหรือนายจ้าง

^{๖๖} มัลลี เวชชาชีวะ, *การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักวิจัย สถาบันพัฒนาบัณฑิต บริหารศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๔๙.

^{๖๗} บรรยงค์ โตจินดา, *การบริหารงานบุคคล*, (กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๖.

๓. ยุคสมาคมช่าง (Gild) การอบรม และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ได้มีการพัฒนาขึ้นตามวิวัฒนาการของอุตสาหกรรม ซึ่งในระยะต่อมาได้มีการรวมตัวของช่างฝีมือเป็นสมาคมวิชาชีพ (Trade-guild) เพื่อรักษาผลประโยชน์ของบรรดาช่างฝีมือ ที่เป็นสมาชิกเน้นการฝึกอบรมด้านงานช่าง ฝีมือ มีสินค้าให้เลือกมากมาย ความสามารถในการเพิ่มผลผลิต ทำให้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เข้ามามีบทบาทสำคัญ จนมีแนวความคิดในเรื่องของทรัพยากรมนุษย์ว่า เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่สุดในองค์การ

นอกเหนือจากนั้น บรรยงค์ โตจินดา ยังได้อธิบายให้เห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้นถึง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นว่า หมายถึง นโยบายการพัฒนาคนระยะยาว เริ่มตั้งแต่เกิด เข้าโรงเรียน ได้รับการฝึกฝนอบรม จนกระทั่งทำงานก็ยังต้องมีการฝึกฝนอบรมอยู่ การพัฒนาคนนั้นต้องทำอย่างต่อเนื่อง และมีขั้นตอนต้องเริ่มจาก อายุ ๐-๑๐, ๑๐-๑๕, ๑๕-๒๐, ๒๐-๖๐ การลงทุนในทรัพยากรมนุษย์มิได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะ จะต้องถูกสร้างขึ้นมากในองค์การแต่ต้องสร้างขึ้นมากตั้งแต่เกิด โดยการปลูกฝังทางด้านวินัย ความคิดระบบการ ศึกษา หากจะพิจารณาว่าเหตุใดคนญี่ปุ่นจึงมีวินัยที่ดี จะพบว่าเขาปลูกฝังมาตั้งแต่เกิด ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มั่งคั่งมาก ทั้งที่ขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ แต่เขาลงทุนในทรัพยากรมนุษย์ทั้งนี้เพราะเขาเห็นความสำคัญในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ และใช้การพัฒนาคนเป็นกลยุทธ์สำคัญในการพัฒนาประเทศภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเศรษฐกิจโลก ซึ่งเกิดจากอิทธิพลของเทคโนโลยีใหม่ ที่มีผลกระทบต่อกระบวนการผลิต และการบริโภคทำให้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นสิ่งจำเป็น เพราะคนในยุคนี้ต้องมีความสามารถ และมีปัญญาในการจัดการรวมทั้งทักษะใหม่ๆ อีกทั้งประเทศไทยเป็นประเทศเปิด จึงต้องแข่งขันอยู่ตลอดเวลา การพัฒนาในอดีตนั้นเน้นด้านการสะสมทุน และการสนับสนุนการส่งออก ซึ่งมีได้ก่อเกิดความมั่งคั่งกับประเทศในระยะยาว เราต้องไม่มองการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในมุมแคบๆและแยกออกจากกลยุทธ์ในการพัฒนาเช่น การฝึกอบรม และการศึกษาอีกต่อไป

จากแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ที่ว่ามานั้น ทำให้มองเห็นความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการที่จะหันมาพัฒนาศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นการพัฒนาสังคมประเทศชาติ ถูกทิศทางที่สุดดังจะสังเกตได้จากประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลาย ที่ประสบผลสัมฤทธิ์ในการพัฒนาประเทศชาติก็เพราะ พัฒนาถูกทางคือ มุ่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นหลักก่อน จากนั้นการพัฒนาส่วนอื่นๆ จะตามมาอีกอย่างเพื่อเป็นการเปิดโอกาสในการพัฒนาศักยภาพ แก่ทรัพยากรมนุษย์ ให้กับเยาวชน และประเทศชาติให้มั่นคงมั่งคั่ง และยังยืนสืบไป

๒.๓.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา

พระพุทธโฆสาจารย์^{๕๖} ได้อธิบายไตรสิกขาไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า ไตรสิกขาเป็นแนวปฏิบัติในทางสายกลางที่มีใช้การปรนเปรอตนด้วยกามสุข และมีใช้การทรมานตนสุดขีด การมีศีลจะเป็นปฏิปักษ์ต่อกิเลสที่แสดงออกทางกาย วาจา มีสมาธิ จะเป็นปฏิปักษ์ต่อกิเลสที่กลุ่มมจิต และมีปัญญา จะเป็นปฏิปักษ์ต่ออนุสัยกิเลส ที่แอบแนบแน่นอยู่ในจิต สามารถพัฒนาบุคคลจากปุถุชนให้เป็นพระอริยบุคคล ผู้มีความบริบูรณ์ด้วยศีล ได้แก่พระอรหันต์ นอกจากนี้องค์ธรรมทั้ง ๓ ยังเป็นเครื่องอุดหนุนให้บรรลุคุณวิเศษ อันหาได้ยาก ในบุคคลทั่วไปดังมีวิชา ๓ เป็นต้น

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย^{๕๗} หลักธรรมที่ทำให้คุณธรรมรวมลงเข้ากันได้เป็นอันเดียวกันได้ คือ ไตรสิกขา ๓ ได้แก่ การรักษากาย วาจา ใจให้ตรงตามได้เพราะมีศีล สมาธิ และปัญญา ตามพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า “..เมื่อกล่าวถึงคุณธรรมโดยทั่วไปจะระบุชื่อคุณธรรมว่าความสะอาดใจ ความเมตตากรุณา ความหวังดีความซื่อสัตย์สุจริต ความเห็นอกเห็นใจ ความจริงใจความยุติธรรม ความเที่ยงตรง ความเสียสละ ความสามัคคี ความอดทน ความอดกลั้น ความขยัน การให้อภัย ความเกรงใจและอื่น ๆ การฝึกฝน และปฏิบัติตนให้มีคุณธรรม ไม่จำเป็นต้องพะวงในการเรียก ชื่อคุณธรรม เพราะเป็นสิ่งที่ดีที่ทุกคนสามารถยึดถือปฏิบัติได้โดยไม่ต้องคำนึงว่าเป็นของลัทธิความเชื่อใด การฝึกฝนคุณธรรมควรฝึกตามความต้องการ และสภาพแวดล้อมของประเทศ..”

พุทธทาสภิกขุ^{๕๘} ได้กล่าวขอบเขตของศีลไว้ว่า ศีลมีขอบเขตเฉพาะทางกายและวาจาที่ปรากฏภายนอก คือถ้าภายนอกเรียบร้อยตามวินัย แม้ใจจะเสียไปบ้างก็ไม่นับว่า เสียในส่วนศีล

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๕๙} ได้กล่าวให้คำนิยามอันเป็นความหมายของศัพท์ว่า การพัฒนา คือ การทำสิ่งที่มีอยู่แล้วให้เจริญงอกงามโดยมีระดับในการพัฒนา ๒ ระดับ คือ ในระดับส่วนรวมและในระดับส่วนตัวการพัฒนาในระดับส่วนตัวนั้นต้องอาศัยการพึ่งตนเองเป็นสำคัญ

^{๕๖} พระพุทธโฆสาจารย์, **วิสุทธิมรรคแปลภาค ๑ ตอน ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔, ๙ - ๑๒.

^{๕๗} มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, **หลักคุณธรรมจริยธรรมศีลธรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาบุคลากร**, (กรุงเทพมหานคร: วัดบวรนิเวศวิหาร แขวงบวรนิเวศ ถนนพระสุเมรุ เขตพระนคร, ม.ป.ป.), หน้า ๔๓ - ๔๖.

^{๕๘} พุทธทาสภิกขุ, **เรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : จักรานุกูลการพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๕๙.

^{๕๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลบอลคอมทง, ๒๕๓๙), หน้า ๔๗.

พระพุทธศาสนาได้วางหลักในการพัฒนา คือ ในระดับประเทศใช้หลักปฏิรูปเทสวาสะ ส่วนการพัฒนาในระดับส่วนตัวใช้หลักอัฐตสัมมาปณิธิ

บุญคง หันจางสิทธิ์^{๕๒} ได้ให้คำนิยามศัพท์ไว้อย่างน่าสนใจว่า คำว่า ทรัพย์สิน คือสิ่งที่ถือว่ามีคุณภาพ (A Useful Thing or Quality) อาจมีรูปร่าง เช่น เงินตรา สมบัติพัสดุสถานและอาจจะไม่มีรูปร่างก็ได้ เช่น ปัญญาเป็นทรัพย์ ซึ่งตรงกับคำกลอนที่ “มีปัญหาเหมือนมีทรัพย์อยู่นับแสน ” ส่วนอากร แปลว่า บ่อเกิดหรือที่เกิด ทรัพย์สินจึงหมายถึงสิ่งทั้งปวงที่มีคุณภาพและเป็นบ่อเกิดหรือที่เกิดแห่งทรัพย์ เช่น ทรัพย์ในดิน สินในน้ำ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่หรือเกิดตามธรรมชาติอันอาจนำมาใช้เป็นประโยชน์ได้

คำว่า “มนุษย์” เป็นสัตว์พิเศษ ซึ่งแตกต่างจากสัตว์ทั้งหลายอื่น สิ่งที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ได้แก่ ศึกษา หรือการศึกษา คือ การเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนามนุษย์ที่ได้ฝึกศึกษา หรือพัฒนาแล้วชื่อว่า เป็น “สัตว์ที่ประเสริฐ” เป็นผู้รู้จักดำเนินชีวิตที่พึ่งตามด้วยตนเองและช่วยให้สังคมดำรงอยู่ในสันติสุขโดยสวัสดิ์

จึงเห็นได้ว่า การพัฒนาทรัพย์สินมนุษย์ คือ การทำให้มนุษย์มีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าและงอกงาม ยิ่งรวมไปถึงสิ่งที่เป็นบ่อเกิด และที่ส่งผลของสิ่งมีค่า พรั่งพร้อมด้วยความมั่นคงมั่งคั่งและยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นสิ่งของต่างอันมีรูปร่าง เช่น เงินทองทรัพย์สินหรือไม่มีรูปร่างสัมผัสไม่ได้ เช่น ปัญญา ความคิดโอเคเดียวความรู้ความสามารถความฉลาด ในการแก้ปัญหาต่างๆ ซึ่งทั้งหมดนี้นั้นล้วนแต่เป็นคุณภาพ และคุณสมบัติที่มีค่าอยู่ในตัวมนุษย์แบบไร้ขีดจำกัดทั้งสิ้น เมื่อได้รับการพัฒนาให้เกิดมีศักยภาพในระดับสูงได้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๕๓} ได้ให้คำอธิบายหลักธรรมไตรสิกขาไว้ในเรื่องนี้ว่า “พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม” การศึกษา (สิกขา) แยกขยายออกไปเป็น ๓ ด้านโดยสอดคล้องกับองค์ ประกอบแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มี ๓ ด้าน คือ พฤติกรรมจิตใจ และปัญญา เรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

๑) อริสัลสิกขา คือ การฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม หมายถึง การพัฒนาพฤติกรรมทางกายและวาจา ให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง มีผลดีสิ่งแวดล้อมที่เราเกี่ยวข้องสัมพันธ์มี ๒ ประเภท คือ

^{๕๒} บุญคง หันจางสิทธิ์, เศรษฐศาสตร์ทรัพย์สิน, (กรุงเทพมหานคร: บรรณาการ, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนา พัฒนาคนและสังคม , (จัดพิมพ์ในระบบเครือข่ายโดยสำนักงานเลขาธิการรัฐมนตรีศึกษาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEAMEO Secretariat). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.seameo.org/vl/payutto/index.htm> [๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙].

(๑) สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ เพื่อนมนุษย์ รวมทั้งสัตว์อื่น

(๒) สิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ได้แก่ ปัจจัย ๔ เครื่องใช้สอยอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยี และสิ่งทั้งหลายที่มีในธรรมชาติ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๕๔} ได้อธิบายเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้นจึงจัดแบ่งศีลออกเป็นหมวดใหญ่ๆ ๔ หมวด คือ

(๑) การรักษาวินัยแม่บทของชุมชน (ปาฏิโมกขสังวร) เมื่อคนอยู่ร่วมกัน หรือทำงานทำกิจการร่วมกันเป็นชุมชน เป็นหน่วยงาน เป็นองค์กร ตลอดจนเป็นประเทศชาติจะต้องมีกฎเกณฑ์กติกาตลอดจนกฎหมาย เพื่อจัดระเบียบระบบให้เกิดความเรียบร้อย ความประสานสอดคล้อง ความเกื้อหนุนต่อกันความร่วมมือรับผิดชอบและสามัคคี ที่จะเอื้อโอกาส หรือพัฒนาแล้ว ชื่อว่าเป็น “สัตว์ที่ประเสริฐ” เป็นผู้รู้จักดำเนินชีวิตที่พึ่งพาด้วยตนเองและช่วยให้สังคมดำรงอยู่ในสันติสุขโดยสวัสดิ์ จึงเห็นได้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือ การทำให้มนุษย์มีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าและงอกงาม ยังรวมไปถึงสิ่งที่บ่มเพาะ และที่สั่งสมของสิ่งมีค่า พรั่งพร้อมด้วยความมั่นคงมั่งคั่งและยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นสิ่งของต่างอันมีรูปร่าง เช่น เงินทอง ทรัพย์สิน หรือไม่มีรูปร่าง สัมผัสไม่ได้ เช่น ปัญญา ความคิด ไอเดีย ความรู้ความสามารถ ความฉลาด ในการแก้ปัญหาต่างๆ ซึ่งทั้งหมดนั้นแล้วแต่เป็นคุณภาพ และคุณสมบัติที่มีค่าอยู่ในตัวมนุษย์แบบไร้ขีดจำกัดทั้งสิ้น เมื่อได้รับการพัฒนาให้เกิดมีศักยภาพในระดับสูงได้เป็นหลักประกันให้ชีวิตความเป็นอยู่ และกิจการต่างๆ ดำเนินไปด้วยดีสมตามวัตถุประสงค์แห่งชีวิตหรือกิจการของชุมชนนั้น เช่น โรงเรียนก็ต้องมีกฎกติกาที่เป็นวินัยแม่บทของตนเช่นเดียวกัน สำหรับสังคมคฤหัสถ์หรือสังคมแห่งมนุษยชาติทั้งหมดก็คือ ศีล ๕

(๒) การรู้จักใช้อินทรีย์ (อินทรีย์สังวร) เรารับรู้สิ่งแวดล้อมโดยผ่านทางอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ถ้ารับรู้ใช้หูตาไม่เป็น เช่น ดูไม่เป็นฟังไม่เป็น แทนที่จะได้ประโยชน์ก็จะเกิดโทษ เช่นเกิดความลุ่มหลงมัวเมา ถูกหลอกลวงและเสื่อมเสียสุขภาพเป็นต้น ตลอดจนนำไปสู่การใช้มือและสมองเพื่อการแย่งชิงหรือทำลาย จึงต้องพัฒนาพฤติกรรมในการใช้อินทรีย์ให้ดู ฟัง เป็นต้นอย่างมีสติ เมื่อดูเป็นฟังเป็น เช่น ดูทีวีเป็นฟังวิทยุเป็นรู้จักใช้ตาหูแสวงหาความรู้เป็นต้น ก็จะได้ปัญญาได้คุณภาพชีวิต และนำไปสู่การใช้มือและสมองเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันและทำการสร้างสรรค์หลักปฏิบัติที่สำคัญในการใช้อินทรีย์ คือ

๒.๑) รู้จักพิจารณาเลือกเฟ้นสิ่งที่จะดูจะฟังเป็นต้น แยกแยะได้อย่างรู้เท่าทันว่าสิ่งใดรายการใดดีงามหรือไม่ เป็นคุณประโยชน์หรือเป็นโทษเป็นภัย แล้วหลีกเลี่ยงสิ่งชั่วร้ายเป็นโทษภัย และรับรู้รับฟังสิ่งที่ดีงาม เป็นประโยชน์

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, (ม.ป.ท.: ๒๕๔๙), หน้า ๑๑๐.

๒.๒) ดูฟัง เป็นต้น อย่างมีสติ ควบคุมตนเองได้ รู้จักประมาณ รู้พอดี ไม่ปล่อยตัวให้ลุ่มหลงมัวเมา ตกเป็นทาสของสิ่งที่ดูที่ฟังเป็นต้นนั้น อันจะทำให้สิ้นเปลืองเงินทอง สูญเสียเวลาเสียสุขภาพ เสียการงาน เสียการเล่าเรียน เป็นต้น

๒.๓) ไม่เห็นแก่ความสนุกสนานบันเทิง ไม่ติดอยู่แค่ความพอใจไม่พอใจแต่รู้จักดู รู้จักฟังให้ได้คุณค่าที่ติงามเป็นประโยชน์สูงขึ้นไปกว่านั้น โดยเฉพาะที่สำคัญคือ ต้องให้ได้ปัญญา และคติที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชีวิตและสังคม

(๓) การหาเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์ (อาชีพบริสุทธิ์) การหาเลี้ยงชีพเป็นพฤติกรรมหลักในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ถ้ามีผู้หาเลี้ยงชีพโดยวิธีทุจริต เป็นมิชฌาชีพนอกจากชีวิตของคนนั้นเองจะชั่วร้ายเสื่อมเสียแล้ว ก็จะก่อความเดือดร้อนแก่สังคมอย่างมาก จึงต้องย้ำเน้นกันอย่างยิ่งในเรื่องการพัฒนาสัมมาชีพ และส่งเสริมให้ประชาชนฝึกฝนตนให้สามารถประกอบสัมมาชีพ คือหาเลี้ยงชีวิตโดยทางสุจริต ไม่ผิดกฎหมาย สัมมาชีพพึงมีลักษณะที่สำคัญ ๆ ดังนี้

- เป็นอาชีพการงานที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อเวรภัยหรือสร้างความเดือดร้อนเสียหายแก่สังคม
- เป็นอาชีพการงานที่ช่วยแก้ไขปัญหา หรือสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมในทางใดทางหนึ่ง
- เป็นอาชีพการงานที่ช่วยให้ผู้ทำได้พัฒนาชีวิตของตนให้งอกงามยิ่งขึ้นทั้งด้านพฤติกรรมด้านจิตใจ และด้านปัญญา
- เป็นอาชีพการงานที่ไม่ทำลายคุณค่าของชีวิต และไม่เสื่อมเสีย คุณภาพชีวิต แต่ทำให้ชีวิตของตนมีคุณค่าน่าภาคภูมิใจ
- เป็นอาชีพการงานที่ทำให้ได้ปัจจัยเลี้ยงชีพมาด้วยเรี่ยวแรงกำลังกาย กำลังสติปัญญา ความเพียรพยายาม ความสามารถและฝีมือของตน และทำให้ได้ฝึกฝนพัฒนาความเชี่ยวชาญจัดเจน หรือฝึกปรือฝีมือในทางสร้างสรรค์ยิ่งขึ้นไป

(๔) การเสพบริโภคปัจจัยโดยใช้ปัญญา (ปัจจัยปฏิสวนา) พฤติกรรมของมนุษย์ในที่สุดก็มาลงที่การกิน ใช้เสพบริโภค ถ้ามนุษย์ไม่พัฒนาพฤติกรรมในการเสพบริโภค ก็จะก่อปัญหาอย่างมากทั้งแก่ชีวิต แก่สังคม และแก่โลก เพราะเขาจะกิน ใช้ บริโภคปัจจัย ๔ และสิ่งของเครื่องใช้ทั้งหลาย รวมทั้งเทคโนโลยีด้วยโมหะ ก่อให้เกิดความลุ่มหลงมัวเมา ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย ความเสื่อมเสีย คุณภาพชีวิต การใช้จ่ายสิ้นเปลือง การขัดแย้งแย่งชิง เบียดเบียนกันในสังคม การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และการก่อมลภาวะ เป็นต้น จึงต้องพัฒนาพฤติกรรมในการกิน ใช้ เสพ บริโภคให้เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากปัญญาที่รู้เข้าใจ และปฏิบัติให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ของปัจจัย ๔ ตลอดจนเทคโนโลยีนั้นๆ เริ่มแต่รับประทานอาหารเช้าเพื่อบำรุงเลี้ยงร่างกายให้แข็งแรงมีสุขภาพดี ไม่ใช่

กินเพียงเพื่อเอร็ดอร่อย อวดโอ้อวดฐานะ หรือตื่นตามค่านิยมฟุ้งเฟ้อ ให้เป็นการกินด้วยปัญญาที่ทำให้รู้จักประมาณในการบริโภค หรือกินพอดี ที่เรียกว่า โภชนะมัตตัญญูตา ตลอดจนการใช้สอยสิ่งต่างๆ อย่างประหยัด ซึ่งทำให้ได้ประโยชน์มากที่สุดโดยสิ้นเปลืองน้อยที่สุด ปัจจยปฏิสวนา หมายถึง การใช้ปัญญาทำความเข้าใจ แล้วบริโภคปัจจัยทั้งหลายให้ได้ผลตรงพอดี ตามคุณค่าแท้ที่เป็นจุดหมายของการบริโภคสิ่งนั้นๆ ศิล หมวดนี้มีหลักในการปฏิบัติดังนี้

๔.๑) บริโภคด้วยความรู้ตระหนักรู้ว่าการมี -ใช้-บริโภคสิ่งเหล่านั้นมิใช่เป็นจุดหมายของชีวิตแต่เป็นปัจจัย เครื่องช่วยเกื้อหนุนให้เรา สามารถพัฒนาชีวิตและทำการสร้างสรรค์ประโยชน์สุขที่สูงยิ่งขึ้นไป

๔.๒) บริโภคด้วยความรู้เท่าทันต่อวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการบริโภค ใช้สอยสิ่งนั้นๆ เช่นการสวมรองเท้ามีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยปกป้องเท้า มิให้เป็นอันตรายจากสิ่งกระทบกระทั่งและเชื้อโรคเป็นต้น และเพื่อช่วยให้เดินวิ่งได้สะดวกรวดเร็ว ทนนาน เป็นต้น มิใช่สวมใส่เพื่ออวดโก้แสดงฐานะกันตามค่านิยมที่เลื่อนลอย

๔.๓) บริโภคโดยพิจารณาจัดสรรควบคุมให้ได้ปริมาณ ประเภทและคุณสมบัติของสิ่งที่บริโภคตรงพอดีกับวัตถุประสงค์ที่แท้จริง ของการบริโภคสิ่งนั้น เช่น บริโภคอาหารในปริมาณและประเภท ซึ่งพอดีกับความต้องการของร่างกายที่จะช่วยให้มีสุขภาพดี

๔.๔) สามารถละเว้นหรือเลิกเสพบริโภคสิ่งที่ไม่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนชีวิต เช่น สิ่งที่ทำลายสุขภาพเป็นต้น โดยไม่เห็นแก่การเสพรส หรือ ความโก้หรูหร่า เป็นต้น

๒) อธิจิตตสิกขา หมายถึง การฝึกฝนพัฒนาในด้านจิตใจ มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจิตใจเป็นฐานของพฤติกรรม เนื่องจากพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจ หรือเจตนา และเป็นไปตามเจตจำนงและแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนา ให้ดีงามแล้ว ก็จะควบคุม ดูแล และนำพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามด้วย แม้ความสุข ความทุกข์ในที่สุดก็อยู่ที่ใจยิ่งไปกว่านั้น ปัญญาจะเจริญงอกงามได้ ต้องอาศัยจิตใจที่เข้มแข็งสู้ปัญหา เอาใจใส่มีความเพียรพยายามที่จะคิดค้น ไม่ท้อถอย ยิ่งเรื่องที่เกิดหรือพิจารณานั้นยาก หรือละเอียดลึกซึ้ง ก็ยิ่งต้องมีจิตใจที่สงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่พลุ่งพล่าน กระวนกระวาย คือ ต้องมีสมาธิจึงจะคิดได้ชัดเจน เจาะลึกทะลุได้ และมองเห็นทั่วตลอด จิตที่ฝึกดีแล้ว จึงเป็นฐานที่จะให้ปัญญาทำงานและพัฒนาอย่างได้ผลการพัฒนาจิตใจนี้มีสมาธิเป็นแกน หรือเป็นศูนย์กลาง จึงเรียกก่ายๆ ว่า"สมาธิ" และ อาจแยกออกได้เป็นการพัฒนาคุณสมบัติของจิตใจในด้านต่างๆ คือ

๑) พัฒนาคุณธรรมซึ่งเป็นคุณภาพของจิตใจ กล่าวคือ คุณสมบัติที่เสริมสร้างจิตใจให้ดีงามให้เป็นจิตใจที่สูงประณีต และประเสริฐ เช่น หลักอริยบท ๔ จาคะ คือ ความมีน้ำใจ เสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ กตัญญูกตเวทิตา หิริ คือ ความละอายต่อบาป ละอายใจต่อการทำความชั่ว

โอดตบปะ คือ ความกลัวบาป เกรงกลัวต่อความชั่วร้ายขยาตต่อทุจริต คารวะ คือ ความเคารพ ความใส่ใจรู้จักให้ความสำคัญแก่สิ่งนั้นนั้น อย่างถูกต้องเหมาะสม มัทวะ คือ ความอ่อนโยน สุภาพ นุ่มนวล ไม่กระด้าง

๒) พัฒนาสมรรถภาพและประสิทธิภาพของจิตใจ โดยเสริมสร้างคุณสมบัติที่ทำให้จิตใจมีความเข้มแข็งหนักแน่นมั่นคง แก่ล้าแล้วสามารถ ทำกิจหน้าที่ได้ผลดี เช่น ฉันทะ คือ ความไม่รู้สึกสร้างสรรค์วิริยะอุตสาหะจิตตะ คือ ความมีใจจดจ่อหรือสิ่งที่ทำสัจจะ คือ ความตั้งใจจริงอธิฐาน คือ ความตั้งใจเด็ดเดี่ยว ตบะ คือ พลังเผากิเลส สติ คือ ความระลึกรู้ได้สมาธิ คือ ภาวะจิตที่ตั้งมั่น แน่วแน่

๓) พัฒนาความสุข และภาวะที่เกื้อหนุนสุขภาพของจิตใจ คุณสมบัติที่ควรเสริมสร้างขึ้นให้มีอยู่ประจำในจิตใจ เพื่อความมีสุขภาพจิตที่ดี พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้หลายอย่างโดยเฉพาะเช่น ปราโมทย์ คือ ความร่าเริงสดชื่น ปิติ คือ ความอิ่มใจ ปัสสัทธิ คือ ความสงบเย็นสุข คือ ความคล่องใจสันติ คือ ความสงบเกษม คือ ความปลอดโปร่ง สติภาพ คือ ความเย็นสบายเสรีภาพ คือ ความมีใจเสรีเป็นอิสระ ปริโยทตตา คือ ความผ่องใส วิมริยาทิกัตตา คือ ความมีใจไร้พรมแดนการพัฒนาในด้านจิตใจนี้ เมื่อปฏิบัติสูงขึ้นไป ความสำคัญของสมาธิที่เป็นแกน หรือเป็นศูนย์กลาง จะยิ่งเด่นชัดมากขึ้น และเมื่อสมาธิเจริญขึ้นไปจนจิตแน่วดังอยู่ตัวอย่างแท้จริงแล้ว ผู้บำเพ็ญสมาธินั้นก็จะบรรลุภาวะจิตที่เรียกว่า "ฌาน" ซึ่งเป็นสมาธิจิตขั้นสูงการพัฒนาจิตใจ หรือเรื่องของสมาธิทั้งหมดนี้ แม้จะมีประโยชน์มากมาย นำไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ได้หลายอย่าง เช่น ในเรื่องพลังจิต และในด้าน การหาความสุข ทางจิตใจ แต่คุณค่าแท้จริงที่ท่านมุ่งหมาย ก็คือเพื่อเป็นฐานหรือเป็นเครื่องเกื้อหนุน การพัฒนาปัญญาการทำงานทางปัญญาที่ยิ่งละเอียดซับซ้อน และลึกซึ้งมากขึ้น ก็ยิ่งต้องการสมาธิจิต สูงขึ้นการพัฒนาจิตใจหรือสมาธินี้จึงมีความสำคัญมาก

๓) อธิปัญญาศึกษา หมายถึง การพัฒนาปัญญาซึ่งมีความสำคัญสูงสุด เพราะปัญญาเป็นตัวนำทางและควบคุมพฤติกรรมทั้งหมด คนเราจะมีพฤติกรรมอะไร อย่างไร และแค่ไหนก็อยู่ที่ว่า จะมีปัญญาชี้แนะ หรือบอกทางให้เท่าใด และปัญญาเป็นตัว ปลดปล่อยจิตใจให้ทางออกแก่จิตใจ เช่น เมื่อจิตใจอึดอัดมีปัญหาคิดตันอยู่ พอเกิดปัญญารู้ว่าจะทำอย่างไร จิตใจก็โล่งเป็นอิสระได้ การพัฒนาปัญญาเป็นเรื่องกว้างขวาง แยกออกไปได้หลายด้าน และมี หลายขั้นหลายระดับ เช่น

(๑) ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพประสบความสำเร็จ ความรู้ ความเข้าใจข้อมูลความรู้ รวมทั้งศิลปวิทยาการต่างๆ เข้าถึงเนื้อหาความหมายได้ถูกต้องชัดเจนการรับรู้เรียนรู้อย่างถูกต้องตามเป็นจริง ตรงตามสภาวะของสิ่งนั้นๆ หรือตามที่มันเป็น ความรู้จักจับสาระขอความรู้หรือเรื่องราวต่างๆ รู้จุดรู้ประเด็น สามารถยกขึ้นพูด ยกขึ้นชี้แสดง หรือยกขึ้นวางเป็นหลักได้ ความรู้จักสื่อสารถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจ และความต้องการของตน ให้ผู้อื่นรู้ตาม เห็นตาม

เป็นต้น การคิดการวินิจฉัยที่ถูกต้องชัดเจนและเที่ยงตรง ความรู้จักแยกแยะวิเคราะห์สืบสาวเหตุปัจจัยของเรื่องราวต่างๆ ที่จะทำให้สามารถแก้ไขปัญหา และทำการสร้างสรรค์ต่างๆ ได้ ความรู้จักจัดทำดำเนินการหรือบริหารจัดการกิจการต่างๆ ให้สำเร็จผลตามที่มุ่งหมาย ความรู้จักเชื่อมสัมพันธ์ ประสพการณ์ ข้อมูลและองค์ความรู้ต่างๆ โยงเข้ามาประสานเป็นภาพองค์รวมที่ชัดเจน หรือโยงออกไปสู่ความหยั่งรู้ยังเห็นใหม่ๆ ได้

(๒) ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ความรู้เข้าใจในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่อิงอาศัย สืบเนื่องส่งผลต่อกันตามเหตุปัจจัย มองเห็นภาวะและกระบวนการ ที่ชีวิตสังคม และโลกคือหมู่สัตว์ มีความเป็นมา และจะเป็นไป ตามกระแสแห่งเจตจำนง และเหตุปัจจัยที่ตนประกอบ สร้างสมจัดสรร และมีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยอื่นทั้งหลายเรียกว่า ง่าย ๆ ว่า เป็นไปตามกรรม

(๓) ปัญญาที่ช่วยให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม ความรู้เข้าใจเข้าถึงเท่าทันความจริงของสังขาร คือโลกและชีวิต ที่เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎธรรมดาของธรรมชาติ จนสามารถ วางใจถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย ทำจิตใจให้หลุดพ้นเป็นอิสระได้ โดยสมบูรณ์ และมีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาอย่างแท้จริงการศึกษา ๓ ด้านที่เรียกว่าไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา^๑ เป็นหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนา เป็นระบบและเป็นกระบวนการทั้งหมดของการพัฒนาคน จากหลักไตรสิกขานี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักธรรม และข้อธรรมแยกย่อยออกไปมากมาย อย่างที่เรามักเห็นหรือได้ยินเป็นหมวดๆ หรือเป็นชุด ๆ มี ๓ ข้อบ้าง ๔ ข้อบ้าง ๕ ข้อบ้าง ฯลฯ หลักธรรมแต่ละหมวด แต่ละชุดเหล่านั้น ก็คือข้อปฏิบัติเพื่อการพัฒนาชีวิตพัฒนาสังคมในขั้นตอน หรือในส่วนปลีกย่อยต่างๆ แต่ละหมวด แต่ละชุดมักจะมีสาระบางส่วนของไตรสิกขาครบทั้ง ๓ อย่าง ประสาน หรือบูรณาการกันอยู่ในลักษณะใด ลักษณะหนึ่งตามความเหมาะสมกับกรณีนั้นๆ

พระไพศาล วิสาโล^๒ ได้ให้ความคิดเห็นเป็นภาพรวมเกี่ยวกับ การประยุกต์ และการพัฒนามนุษย์ของประเทศในเชิงบริหารบุคคลไว้ว่าคิดว่า มนุษย์เป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาสังคม สังคมที่เกื้อกูลต่อความเป็นอยู่ที่ดีงามนั้น จักต้องเป็นสังคมที่สงบสุขมั่นคงและราบรื่น มีโภคทรัพย์ ปราศจากความยากจนและสามารถพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ มีการจัดระเบียบหรือองค์การทางสังคมที่เอื้อให้ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาสังคมเพื่อการพัฒนาบุคคลจึงต้องสร้างเงื่อนไขแวดล้อมดังกล่าวให้เกิดมีขึ้นในสังคม พุทธธรรมนั้นมองโลกและชีวิตอย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเป็นเหตุปัจจัยอาศัยกัน การพัฒนาชีวิตหรือการพัฒนาบุคคล จึงแยกไม่ออกจากการพัฒนาสังคม

^๑ พระไพศาล วิสาโล , การศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, (คณะครุศาสตร์ : สถาบันราชภัฏ เชียงราย, ๒๕๕๒), หน้า ๒.

สุภาส เครือเนตร^{๕๖} ให้ความเห็นว่า ในการพัฒนาชีวิตตามวิธีการแบบไตรสิกขา หรือ การศึกษาแบบฝึกหัดตนให้เกิด ศีล สมาธิ ปัญญา^{๕๗} ถ้าหากสามารถฝึกปฏิบัติได้ถูกต้อง ตามหลักการ ของ “การฝึกสมาธิ” แต่เพียงประการเดียว ก็อาจสามารถที่จะพัฒนาจิตใจ ให้เกิดคุณสมบัติครบ๓ ประการได้ คือ ได้ทั้งศีล สมาธิ และปัญญาไปพร้อมกัน

อุบล เลี้ยววาริณ^{๕๗} ในฐานะที่ผู้วิจัยมีหน้าที่การงานเกี่ยวข้องกับการศึกษาได้ตระหนักถึง ความสำคัญและความจำเป็นในการนำแนวทางการพัฒนาคุณภาพมนุษย์โดยใช้หลักทางพระพุทธ ศาสตรามาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมในปัจจุบัน จึงได้จัดโครงการฝึกอบรมตามแนวพุทธใน หลักไตรสิกขาขึ้น ภายใต้ชื่อโครงการว่า โครงการอบรมพัฒนาจิตเพื่อเกิดปัญญา และสันติสุข และรับ สมัครนักศึกษาและบุคคลทั่วไปเข้าร่วมโครงการ เพื่อทำการวิจัยถึงทดลองในการศึกษาว่าผู้ที่ได้รับ การฝึกอบรมตามแนวพุทธในหลักไตรสิกขาเป็นเวลา ๗ คืน ๘ วันจะมีสุขภาพจิต จิตลักษณะทาง พุทธ อันได้แก่ ความเชื่อทางพุทธ และความเชื่อทางพุทธในแนวกรรม กับลักษณะทางพุทธอันได้แก่ การปฏิบัติทางพุทธ (การปฏิบัติตนตามคำสอนทางพุทธศาสนา ด้านทาน ศีล ภาวนา) และวิถีชีวิต แบบพุทธ (การประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันตามคำสอนทางพุทธศาสนาโดยหลักเลี่ยงการใช้ชีวิต ผิดศีล) แตกต่างจากผู้ที่ไม่ได้เข้ารับการฝึกอบรมหรือไม่เพียงใด และลักษณะดังกล่าวมีความแตกต่าง ในผู้ได้รับการฝึกอบรมภายหลังการ ฝึกอบรม ๖ สัปดาห์กับภายหลังการสิ้นสุดการฝึกอบรมทันที หรือไม่ เพียงใด ทั้งนี้ด้วยความคาดหวังว่า ผลงานวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานและองค์กรที่ เกี่ยวข้องกับการศึกษาต่อไป

พระอนุพงษ์ พรหมสะอาด^{๕๘} กล่าววิธีการขั้นตอนการฝึกฝนตามแบบไตรสิกขา คือ เรียนรู้ อย่างเป็นระบบระเบียบแบบแผนเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน ซึ่งให้เห็นภาพขยายให้ชัดเจนขึ้นไว้ โดยขยายไตรสิกขาลงในอริยสัจ ๔ แล้วเทียบใส่กับศาสตร์สมัยใหม่ คือวิทยาศาสตร์ให้เห็นไว้อย่าง น่าสนใจว่า “..ทฤษฎีอริยสัจ ๔ เป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์อย่างหนึ่ง ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ใน วิชาการทางโลกแขนงต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม และมีประสิทธิภาพโดยเฉพาะในการแก้ปัญหาต่างๆ ไม่ ว่าจะเป็นปัญหาชีวิตสังคม บ้านเมืองเศรษฐกิจ หรือแม้แต่ทางการแพทย์ทุกสาขา ในทางการแพทย์ ความเจ็บป่วยหรือโรคคือลักษณะของทุกข้ออย่างหนึ่งสาเหตุของโรคคือสมุทัยการหายจากโรคคือนิโรธ และวิธีการรักษาโรคคือมรรค

^{๕๖} สุภาส เครือเนตร, ปฏิรูปการศึกษาผสวนหลักศาสนา , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเสียง , ๒๕๕๒), หน้า ๑๐๓-๑๐๔.

^{๕๗} อุบล เลี้ยววาริณ, ผลของการฝึกอบรมตามแนวพุทธต่อจิตลักษณะและลักษณะทางพุทธของ บุคคลในวัยผู้ใหญ่, (คณะครุศาสตร์, สำนักวิจัยสถาบันราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๓.

^{๕๘} พระอนุพงษ์ พรหมสะอาด, “การประยุกต์ใช้อริยสัจ ๔ ในการจัดการความเครียด ”, ศึกษาศาสตร มหาบัณฑิต สาขาการส่งเสริมสุขภาพ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑).

วิธีทางวิทยาศาสตร์ที่ให้ความสำคัญแก่การปฏิบัติมีส่วนคล้ายกับวิธีการแก้ปัญหาแบบ อริยสัจสี่ในพระพุทธศาสนาเราอาจเรียกวิธีการแก้ปัญหาตามแบบอริยสัจสี่ว่าเป็นวิธีการทาง วิทยาศาสตร์ (Scientific Method) วิธีการทางวิทยาศาสตร์ประกอบไปด้วย ๕ ขั้นตอนดังนี้

๑. การกำหนดปัญหาให้ถูกต้อง (Location of Problems)
๒. การตั้งสมมติฐาน (Setting of Hypothesis)
๓. การสังเกตและการทดลอง (Observation and Experimentation)
๔. การวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis of Data)
๕. การสรุปผล (Conclusion)

วิธีการทางวิทยาศาสตร์ดังกล่าวมานี้อาจเทียบกับวิธีการแบบอริยสัจสี่ดังนี้

๑. ขั้นกำหนดทุกข์กิจหรือหน้าที่ในอริยสัจสี่ข้อที่หนึ่งได้แก่การกำหนดรู้ทุกข์หรือ ปัญหาว่าคืออะไรมีขอบเขตแค่ไหนหน้าที่ที่ควรทำในขั้นแรกคือให้เผชิญหน้ากับปัญหาแล้วกำหนดรู้ สภาพและขอบเขตของปัญหานั้นให้ได้ข้อสำคัญคืออย่าหลบปัญหาฯ ขั้นนี้ตรงกับวิธีการทาง วิทยาศาสตร์ข้อที่ ๑ คือ การกำหนดปัญหาให้ถูกต้อง

๒. ค้นหาสมุทัย คือขั้นสืบสาวหาสาเหตุของทุกข์หรือสาเหตุของปัญหาแล้วจัดการ กำจัดให้หมดไปขั้นนี้เหมือนกับการที่หมอวินิจฉัยโรคก่อนลงมือรักษาค้นหานี้ยังอยู่ในวิธีการทาง วิทยาศาสตร์ข้อที่ ๒

๓. ขั้นเล็งนิโรธอริยสัจสี่ข้อที่ ๓ นิโรธได้แก่ความดับทุกข์หรือสภาพที่ไร้ปัญหาซึ่งเรา มีหน้าที่ทำให้สำเร็จความเป็นจริงขึ้นมาในขั้นที่ต้องตั้งสมมติฐานว่า สภาพไร้ปัญหานั้นคืออะไรเข้าถึง ได้หรือไม่โดยวิธีใด ฯลฯ ขั้นนี้ตรงกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ข้อที่ ๒ คือ การตั้งสมมติฐาน

๔. ขั้นเจริญมรรคได้แก่การดับทุกข์ หรือวิธีแก้ปัญหาซึ่งเรามีหน้าที่ภาวนา คือ ปฏิบัติหรือลงมือทำเหมือนกับการที่หมอลงมือรักษาค้นไขด้วยวิธีการและขั้นตอนที่เหมาะสมแก่ การรักษาโรคนั้นขั้นนี้อาจแบ่งเป็น ๓ ขั้นย่อย คือ

มรรคขั้นที่ ๑ (เอสนา) เป็นการแสวงหา และทดลองใช้วิธีการต่างๆ เพื่อค้นหา วิธีการที่เหมาะสมที่สุดเช่นพระพุทธเจ้าในช่วงที่เป็นคฤหัสถ์ เคยใช้ชีวิตแบบบำรุงบำเรอตนมกหมุน ในโลกก็สุขแต่ก็ทรงรู้สึกเบื่อหน่ายจึงออกผนวชแล้ว ไปบำเพ็ญโยคะบรรลุสมาธิขั้นสูงสุด จากสำนัก อาหารดาบส และอุทกดาบสพระองค์ก็ยิ่งรู้สึกว่าจะไม่บรรลุความพ้นทุกข์จึงทดลองฝึกการทรมานตน ด้วยวิธีการต่างๆ เช่นการอดอาหารมรรคขั้นที่ ๑ นี้ตรงกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ข้อที่ ๓ คือ การสังเกตและทดลอง

มรรคขั้นที่ ๒ (วิมังสา) เป็นการวิเคราะห์ผลการสังเกตและทดลองที่ได้ปฏิบัติ มาแล้วเลือกเฉพาะวิธีการที่เหมาะสมที่สุดดังกรณีที่พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นว่าทั้งกามสุขัลลิกานุ

โยค (การบำเรอตนด้วยกาม) และอัตตกิลมัตถานุโยค (การทรมานตนเอง) ที่ได้ทดลองมาแล้วไม่ใช่วิธีการที่ถูกต้องเพราะเป็นเรื่องสุดโต่งเกินไปทั้งการบำเพ็ญโยคะก็ทำได้เพียงสมาธิยังไม่ได้ปัญญาเครื่องดับทุกข์ดังนั้นวิธีการแห่งปัญญจะสามารถช่วยให้พ้นทุกข์ได้มรรคขั้นที่๒นี้ตรงกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ข้อที่ ๔ คือ การวิเคราะห์ข้อมูล

มรรคขั้นที่ ๓ (อนุโพธิ) เป็นการสรุปผลของการสังเกตและการทดลองเพื่อให้ได้ความจริงเกี่ยวกับเรื่องนั้นดังกรณีที่พระพุทธเจ้าได้ข้อสรุปว่า ทางสายกลางที่ไม่ซ่องแวงสุดโต่งทั้งสองข้างเป็นทางดับทุกข์ทางนี้เป็นวิธีแห่งปัญญา ที่เริ่มต้นด้วยสัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) สรุปได้ว่าทางที่ถูกต้องคือ มรรคมรรค ๘ นั่นเองมรรคขั้นที่ ๓นี้ตรงกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ข้อที่ ๕ คือ การสรุปผล

ตารางที่ ๒.๑ เปรียบเทียบวิธีการอริยสัจสี่กับหลักการทางวิทยาศาสตร์

ลำดับที่	ลำดับอริยสัจสี่	ลำดับทางวิทยาศาสตร์
๑	ทุกข์	การกำหนดปัญหา (Location of Problem)
๒	สมุทัย	การตั้งสมมติฐาน (Setting of Hypothesis)
๓	นิโรธ	การตั้งสมมติฐาน (Setting of Hypothesis)
๔	มรรคแยกเป็น ๓ ขั้นตอน มรรค ๑ : เอสนา	การสังเกตและทดลอง
	มรรค ๒ : วิมังสา	การวิเคราะห์ข้อมูล(Analysis of Data)
	มรรค ๓ : อนุโพธิ	การสรุปผล (Conclusion)

วิธีแก้ปัญหตามหลักอริยสัจสี่

กระบวนการแห่งอริยสัจสี่นี้เป็นกระบวนการทางความคิดเรียกว่าวิธีคิดแบบอริยสัจสี่หรือการคิดแบบแก้ปัญหาเรียกตามภาษาธรรมว่าวิธีแห่งความดับทุกข์จัดเป็นวิธีคิดแบบหลักอย่างหนึ่งเพราะสามารถขยายให้ครอบคลุมวิธีคิดแบบอื่นๆได้ทั้งหมดวิธีคิดแบบอริยสัจสี่นี้มีลักษณะทั่วไป ๒ ประการ

๑. เป็นวิธีคิดตามเหตุและผลหรือเป็นไปตามเหตุผลสืบสาวจากผลไปหาเหตุแล้วแก้ไขและทำการที่ต้นเหตุจัดเป็น ๒ คู่ คือ

คู่ที่ ๑ ทุกข์เป็นตัวปัญหาเป็นสถานการณ์ที่ไม่ต้องการสมุทัยเป็นเหตุเป็นที่มาของปัญหาเป็นจุดที่จะต้องกำจัดหรือแก้ไขจึงจะพ้นจากปัญหาได้

คู่ที่ ๒ นิโรธเป็นภาวะสิ้นปัญหาเป็นจุดหมายซึ่งต้องการจะเข้าถึงมรรคเป็นเหตุเป็นวิธีการเป็นข้อปฏิบัติที่ต้องกระทำในการแก้ไขสาเหตุเพื่อบรรลุจุดหมายคือภาวะสิ้นปัญหาอันได้แก่ ความดับทุกข์

๒. เป็นวิธีคิดตรงจุดตรงเรื่องตรงไปตรงมาตรงต่อสิ่งที่จะต้องทำต้องปฏิบัติเกี่ยวข้องของชีวิตใช้แก้ปัญหาไม่ออกไปในเรื่องฟุ้งเพื่อที่สักว่าคิดเพื่อสนองตัณหามานะทิฐิซึ่งไม่อาจนำมาใช้ปฏิบัติไม่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาวิธีคิดแบบอริยสัจสี่นี้วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ

ขั้นที่ ๑ คือ รู้เท่าทันและยอมรับความจริงนั้นแล้วต่อจากนั้นเมื่อจะปฏิบัติด้วยปัญญาเพื่อแก้ไขปัญหตามวิธีปฏิบัติ

ขั้นที่ ๒ ของวิธีคิดแบบสามัญลักษณะ คือ แก้ไขไปตามเหตุปัจจัยของเรื่องนั้นๆ หลักการหรือสาระสำคัญของวิธีคิดแบบอริยสัจสี่ ก็คือการเริ่มต้นจากปัญหา หรือความดับทุกข์ที่ประสบโดยกำหนดรู้ทำความเข้าใจกับปัญหา เพื่อให้มุ่งเห็นเค้าความในเรื่องนี้โดยมีวิธีปฏิบัติ ดังนี้

ขั้นที่ ๑ ทุกข์ คือ สภาพปัญหาความคับข้องติดขัดกดดันบีบคั้นบกร่องที่เกิดมีแก่ชีวิตหรือที่คนได้ประสบหน้าที่นี้เรียกว่า ปริณญาเราไม่มีหน้าที่เอาทุกข์มาครุ่นคิดมาแบกไว้เราเพียงกำหนดรู้แล้วรู้เท่าทันเมื่อกำหนดรู้ และเข้าใจปัญหาเรียกว่าทำปริณญาแล้วก็ป็นอันปฏิบัติหน้าที่ต่อทุกข์ หรือต่อปัญหาเสร็จสิ้นพึงก้าวไปสู่ขั้นที่สองทันที

ขั้นที่ ๒ สมุทัย คือ เหตุเกิดแห่งทุกข์ หรือสาเหตุของปัญหาได้แก่ เหตุปัจจัยต่างๆ ที่เข้ามาส่งผลมาเป็นสภาพบีบคั้นกดดันติดขัดอึดอัดบกร่องในรูปต่างๆ กันไป เมื่อประสบทุกข์หรือปัญหาต้องพิจารณาสืบสาวหาเหตุและปัจจัยที่เกี่ยวข้องเมื่อสืบค้นวิเคราะห์ และวินิจฉัยจบบูลเหตุของปัญหาซึ่งจะต้องกำจัดหรือแก้ไขได้แล้วก็เป็นอันเสร็จสิ้นขั้นที่สอง

ขั้นที่ ๓ นิโรธ คือ ความดับทุกข์ความพ้นทุกข์ภาวะไร้ทุกข์ภาวะพ้นปัญหาหมดหรือปราศจากปัญหาเป็นจุดหมายที่ต้องการซึ่งเรามีหน้าที่ทำให้เป็นจริงทำให้สำเร็จหรือบรรลุถึงในขั้นนี้จะต้องกำหนดรู้ได้ว่าจุดหมายที่ต้องการคืออะไรการที่ปฏิบัติอยู่นี้หรือจะปฏิบัติเพื่ออะไรจะทำไมไปไหนจุดหมายนั้นเป็นไปได้หรือไม่เป็นไปได้หรือไม่ได้อย่างไรมีหลักการในการเข้าถึงอย่างไรมีจุดหมายหลักจุดหมายรองอย่างไรบ้าง

ขั้นที่ ๔ มรรค คือ ทางดับทุกข์ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์หรือวิธีแก้ไขปัญหได้วิธีการและรายละเอียดสิ่งที่ต้องปฏิบัติเพื่อกำจัดเหตุและปัจจัยของปัญหาให้เข้าถึงจุดหมายที่ต้องการซึ่งต้องปฏิบัติหรือลงมือกระทำสิ่งที่ทำในขั้นของความคิดก็คือกำหนดวางวิธีการแผนการและรายการสิ่งที่ต้องทำซึ่งจะช่วยให้แก้สาเหตุของปัญหาได้สำเร็จโดยสอดคล้องกับจุดหมายที่ต้องการ

พระมิตซูโอะ คเวสโก^{๕๕} กล่าวถึงการนำหลักสมาธิ ๑ ในไตรสิกขามาปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตปัจจุบันเป็นที่รู้และสนใจกันอย่างแพร่หลายว่า การทำสมาธิ และการเจริญวิปัสสนานั้นเป็นพุทธโอสภขัณยอดแห่งการเยียวยารักษาโรคทั้งทางร่างกาย และจิตใจ เช่น ช่วยกระตุ้นให้สมองหลั่งสารแห่งความสุข หรือสารเอ็นดอร์ฟิน (Endorphin) ซึ่งส่งผลต่อการทำงานของร่างกายทำให้สมองปลอดโปร่ง คลายความเครียดทั้งร่างกายและจิตใจ ขณะเดียวกันยังช่วยให้สมองลดการหลั่งสารอดรีนาลีน (Adrenalin) ซึ่งเป็นพิษต่อร่างกาย อันเป็นตัวการทำให้เกิดความผิดปกติของร่างกาย เช่น ระบบการหายใจ ระบบย่อยอาหาร และระบบขับถ่าย เป็นต้น

i-dhamma^{๕๖} อธิบาย สิกขา การศึกษา ชีวิตที่ดี คือชีวิตที่มีการศึกษา เมื่อพัฒนาคนด้วยไตรสิกขา ชีวิตก็ก้าวไปในอริยมรรค อันจะทำให้เกิดมรรค หรือ อริยมรรคอันประเสริฐ คือสิกขาที่เป็นการศึกษา พัฒนาคนครบทั้ง ๓ ด้านของชีวิต ซึ่งเรียกว่า ไตรสิกขา แปลว่า การศึกษาทั้ง ๓ ด้านที่จะกล่าวต่อไป ชีวิตมี ๓ ด้าน การฝึกศึกษาก็ต้องประสานกัน ๓ ส่วน พัฒนาคนแบบองค์รวม จึงเป็นเรื่องธรรมดาของการศึกษาที่ดี

อภิชัย พันธเสน^{๕๗} กระบวนทัศน์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ในระดับการพัฒนาเพื่อผลงาน และเพื่อการเรียนรู้เกิดขึ้นในองค์การที่อยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม บริโภคนิยม แต่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธในระดับโลกียธรรม และโลกุตระธรรม จะเกิดขึ้นได้ในองค์การที่มีระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง กระบวนการผลิตสินค้าและบริการยังทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่มีใช้เพื่อต้องการสะสมส่วนเกินเพื่อส่วนตนหรือส่วนองค์การของตน (กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือมิได้กระทำไปเพราะมีตัณหาเป็นแรงจูงใจ) แต่เพื่อการแบ่งปัน ด้วยเมตตาธรรม ซึ่งมีแรงจูงใจจาก “ฉันทะ” (แรงจูงใจที่อยู่บนพื้นฐานของการมีปัญญามีกุศลจิต) และเมื่อองค์การมีระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง

เศรษฐศาสตร์ ที่ใช้เป็นแนวปฏิบัติ ก็จะเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์ เพื่อความชัดเจนยิ่งขึ้นของกระบวนทัศน์ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ จะได้เปรียบเทียบกับกระบวนทัศน์การพัฒนาทั้งสามกระบวนทัศน์ในมิติของค่านิยมการพัฒนา (Values) จุดประสงค์การพัฒนา (HRD Purpose) ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นมาจากการพัฒนา (HRD Outcomes) การมองเห็นศักยภาพของมนุษย์ที่เกิดจากการพัฒนา (Human Potential) ผลการพัฒนาเพื่อปรับปรุงผลงาน (Performance Outcomes) ผลการพัฒนาด้านพฤติกรรมที่จะนำไปสู่การพัฒนาตนเองของปัจเจกบุคคล และปรับปรุงผลงาน (Performance

^{๕๕} พระมิตซูโอะ คเวสโก, *ชีวโมฆแห่งความดี*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สามลดา, ๒๕๔๙), หน้า ๑๗.

^{๕๖} i-dhamma, *ชีวิตที่ดี คือชีวิตที่ศึกษา เมื่อพัฒนาคนด้วยไตรสิกขา ชีวิตก็ก้าวไปในอริยมรรค*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: E-mail: papangkorn.w@gmail.com [๑๖ มกราคม ๒๕๕๙].

^{๕๗} อภิชัย พันธเสน, *พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๔๔), หน้า ๑๗๘.

Drivers) จริยธรรมคุณธรรม (Ethical & Moral) วิธีทางสำคัญ (Important Mean) และการถ่ายทอดการเรียนรู้ไปสู่การปรับปรุงผลงาน (Transfer of learning into job performance) (Becker) ในกระบวนการพัฒนาเพื่อผลงาน จะมีค่านิยมที่มาจากแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ทุนมนุษย์ ที่มองว่ามนุษย์เป็นทุนชนิดหนึ่งที่พัฒนาได้ด้วยการพัฒนาฝีมือ จุดประสงค์ในการพัฒนาก็เพื่อให้มนุษย์ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผลให้มากขึ้น ผลลัพธ์ที่ได้จากการพัฒนาคือมนุษย์มีการเรียนรู้ผ่านทางการพัฒนาฝีมือ และนำความรู้ไปใช้พัฒนาผลงาน กระบวนการนี้เห็นว่ามนุษย์มีศักยภาพที่พัฒนาได้ในด้านการปฏิบัติงานมีการเรียนรู้ทักษะที่จำเป็นในการปฏิบัติงานแต่ยังมีรากฐานความเชื่อแบบเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่ว่ามนุษย์มีความเห็นแก่ตัว พัฒนาให้พ้นจากสภาพนี้ไม่ได้ เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ผลการพัฒนาตามกระบวนการนี้จะได้ผลงานที่ดีขึ้น (Performance Outcomes) รวมทั้งมีกระบวนการและพฤติกรรมในการทำงานซึ่งนำไปสู่ผลงาน (Performance Drivers) ดีขึ้นด้วย

กระบวนการพัฒนานี้ยังมีจุดเน้นที่การพัฒนาต้องอยู่บนพื้นฐานของการมีจริยธรรม ไม่พัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อรับใช้องค์กร หรือปลุกปั่นพฤติกรรมมนุษย์เพื่อประโยชน์ขององค์กรเท่านั้น แรงจูงใจของมนุษย์ตามกระบวนการนี้คือมนุษย์มีความต้องการที่จะทำงานเพื่อผลตอบแทนตามแนวคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก การเรียนรู้เป็นวิธีทางที่จำเป็นเพื่อการปรับปรุงผลงาน การถ่ายโอนการเรียนรู้ (transfer of learning) จะเป็นทางตรงจากการพัฒนาฝีมือไปสู่การสร้างสรรคผลงานที่ดีกว่าเดิมสำหรับกระบวนการพัฒนาเพื่อการเรียนรู้ จะมีค่านิยมในการพัฒนาจากปรัชญาสำนักมนุษยนิยม มีจุดประสงค์การพัฒนาที่การเรียนรู้ของปัจเจกบุคคลเป็นสำคัญผลลัพธ์ของการพัฒนานั้นจะอยู่ที่การเรียนรู้และการได้พัฒนาตนเองของบุคคล มุมมองด้านศักยภาพของมนุษย์ในกระบวนการนี้เห็นว่ามนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาได้ เมื่อพิจารณาทางด้านผลลัพธ์การพัฒนาทางด้านการปรับปรุงผลงานจะเป็นไปได้ก็ในฐานะที่พัฒนานั้นเน้นที่สมรรถนะหรือพฤติกรรม (Competency / Performance Driver) และคาดหวังว่าพฤติกรรมที่ว่าจะนำไปสู่การปรับปรุงผลงาน ประเด็นด้านจริยธรรมและคุณธรรมเป็นเช่นเดียวกับกระบวนการพัฒนาเพื่อผลงาน มุมมองด้านแรงจูงใจของมนุษย์เห็นว่ามนุษย์มีความต้องการสร้างสรรคผลงาน

การเรียนรู้เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการถ่ายเทการเรียนรู้ไปสู่ผลงานนั้นมีจุดเน้นที่ปัจเจกบุคคลมากกว่าองค์การกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธจะมีค่านิยมตามที่พุทธธรรมกำหนด กล่าวคือการใช้ชีวิตอันประเสริฐ มีปัญญา รู้ความจริงตามความเป็นจริง พัฒนาตนเองให้มีภพภูมิที่ดีกว่าเดิม มีจุดประสงค์ในการพัฒนาเพื่อพัฒนาตนเองจากสภาพของปุถุชนซึ่งมีอวิชชาครอบงำอยู่สู่อริยบุคคล สำหรับผลลัพธ์การพัฒนาสูงสุดที่จะได้คือการสู่ภาวะนิพพาน ดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง ก้าวพ้นวัฏจักรของการเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งเรียกว่า เป็นปรมัตถะ

ประโยชน์ หรืออาจจะเป็นในระดับสัมปรายภคประโยชน์ ซึ่งมีระดับการพัฒนาที่การหวังผลในระยะปานกลาง หรืออาจจะเป็นเพียงการหวังผลปัจจุบันซึ่งเป็นผลเฉพาะหน้าเท่านั้นก็ได้ พุทธธรรมนั้นมองว่าศักยภาพของมนุษย์เปรียบได้กับบัว ๔ เหล่าซึ่งมีความพร้อมมีศักยภาพในการเรียนรู้พัฒนาตนเองได้ไม่เท่ากัน การพัฒนามนุษย์ตามแนวทางพุทธจะยังทำให้มนุษย์สร้างสรรค์ผลงานได้แต่เป็นการทำงานที่ไม่ใช่เพื่อการสนองกิเลส หวังกอบโกยเพื่อการสะสมส่วนเกิน แต่เป็นการปฏิบัติธรรมเพื่อให้ตนเองเกิดการเรียนรู้ช่วยเหลือทั้งตนเองและผู้อื่น

การพัฒนาสิ่งที่เป็น Performance Drivers เป็นแนวทางพุทธเช่นเดียวกันโดยมีจุดเน้นที่มรรค ๘ สำหรับเรื่องจริยธรรม และคุณธรรมนั้น พุทธธรรมมีหลักการที่ครอบคลุมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม (การพัฒนาศีล) การพัฒนาจิตใจให้มีสุขภาพจิตที่ดี มีสมรรถภาพจิตสูงขึ้น จิตมีคุณภาพมากขึ้น (การพัฒนาสมาธิ) และพัฒนาไปสู่ระดับการเข้าถึงสัจธรรม (การพัฒนาปัญญา) ไม่เป็นเพียงระดับจริยธรรมหรือศีลขั้นต้นตามกระบวนการพัฒนา และกระบวนการเรียนรู้เท่านั้นแรงจูงใจในการทำงานนั้นพุทธธรรมมีหลักธรรมเรื่อง “ฉันทะ” หรืออิทธิบาท ๔ (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) ซึ่งก็คือการมีแรงจูงใจในการทำงานที่มาจากกุศลจิตไม่ใช่จากตัณหา มีความเพียรมีจิตใจที่จดจ่อปรับปรุงการทำงานและพัฒนาทั้งงาน และตนเองตลอดเวลา การปฏิบัติธรรมก็คือการเรียนรู้

ไตรสิกขานั้นเป็นทั้งเป้าหมาย และวิถีทางในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธการถ้อยโอวาทการเรียนรู้ของบุคคลจะเป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเอง และองค์การจากกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อผลงาน และการเรียนรู้จะต้องพัฒนาต่อยอดไปสู่กระบวนการพัฒนา จุดประสงค์ของกระบวนการพัฒนาและการเรียนรู้เพื่อที่จะรู้จักการปรับปรุงผลงาน และการเรียนรู้ จะต้องพัฒนาไปสู่การดำเนินชีวิตให้บรรลุธรรมการพัฒนาความรู้ และทักษะของงานเพื่อผลงานที่ดีกว่าเดิมจะต้องพัฒนาไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดี และพัฒนาไปสู่การเป็นปวงชนที่มีโลกียธรรมครองเรือน ประกอบอาชีพ เป็นพลเมืองที่ดีของชาติ และพัฒนาไปสู่ระดับสูงสุดในระดับโลกุตระธรรม ซึ่งมีปัญญาเข้าใจ ความจริงตามธรรมชาติมีสภาพจิตที่ไม่ยึดติดกับสมมติสัจจะ อยู่ในสภาพ “เหนือโลก ” แต่ก็ยังคงปฏิบัติหน้าที่การทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

หากจะกล่าวโดยทฤษฎีนี้คือ กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพระพุทธศาสนานั้นเป็นกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ต่อยอดจากผลงาน และการเรียนรู้โดยมีพุทธธรรมเป็นกรอบแนวคิด และฐานคิด ซึ่งต่อจากนี้ไปจะได้กล่าวถึงตัวแบบแนวคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ เพื่อที่จะแปลงสิ่งที่เป็นนามธรรมไปสู่แนวทางการปฏิบัติที่สมควร ถูกต้องดังต่อไปนี้

ระวี ภาวิไล^{๖๖} ได้กล่าวถึงไตรสิกขาว่า หมายถึง การพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงาม ถูกต้องทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรคเป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามของมนุษย์ต้องเรียนรู้ ฝึกฝนพัฒนาตนเอง เริ่มจากการรักษาศีลเพื่อขัดเกลาพฤติกรรม และการดำเนินชีวิตของตนเองให้ บริสุทธิ์รวมถึงการฝึกหัดการอยู่ร่วมกันของเพื่อนร่วมงานให้มีความเกื้อหนุนต่อกัน และกระบวนการที่สำคัญในการศึกษาต้องพัฒนาตนเองให้บริบูรณ์ด้วยศีลบริบูรณ์ด้วยสมาธิ และบริบูรณ์ด้วยปัญญาเพื่อ พัฒนาตนเอง และสังคมไปสู่เป้าหมายสูงสุดในปัจจุบันและอนาคต

เสนาะ ผดุงศักดิ์^{๖๗} ได้ศึกษาวิเคราะห์ห่ออานาปานัสสติภา ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคพบว่า การเจริญอานาปานสติเกื้อกูลชีวิต ผู้เจริญอานาปานสติอยู่เสมอ คือ ผู้ที่มีสติอยู่ตลอดเวลา ถือได้ว่าเป็นผู้ไม่ประมาทในกิจการทั้งปวง เมื่อไม่ประมาทก็จะมุ่งพัฒนาตนในหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อให้ตนมีชีวิตอยู่อย่าง มีความสุขในขั้นต้น คือ ขั้นโลกียสุข และอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่าง ปกติ และขั้นโลกุตตรสุข คือ การบรรลุอรหัตผล อันเป็นผลจากการปฏิบัติจนหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งหลาย ผู้มีสติจะมีลักษณะรู้ตัว และตระหนักรู้อยู่เสมอในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามแก่ตน และโลก อย่างแท้จริง

พอสรุปได้ว่า วิธีการฝึกฝนอบรมตนของบุคคลเรียกว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ในทาง พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงวางหลักเกณฑ์ การฝึกฝนอบรมตนด้วยวิถีทางที่ชัดเจนด้วย หลักไตรสิกขา อันถือว่าเป็นสัมมาปฏิบัติที่เป็นระบบระเบียบแบบแผนที่สุด เป็นที่รวมลงในหลักธรรม อันเป็นความจริงอันประเสริฐ คือ อริยสัจ ๔ ได้ซึ่งทั่วโลกสากกลยอมรับว่า เป็นวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์เลย ที่เดียว ชี้ชัดลงให้เห็นขั้นตอนการพัฒนาแบบอริยมรรค ที่มีองค์ประกอบแบบภาคขยายภาพ ให้เห็น ชัดเจนยิ่งๆ ขึ้นไปอีกทอดหนึ่ง การพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้องได้นั้น จะทำให้มีวิถีชีวิตที่ เป็นมรรค คือเป็นหนทางดำเนินชีวิต หรือมีวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามได้ มนุษย์ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา ตนเองเริ่มจากการรักษาศีลเพื่อขัดเกลาพฤติกรรม และการดำเนินชีวิตของตนเอง ให้ดียิ่งๆ ขึ้น กลายเป็นชีวิตที่ผาสุก สมบูรณ์ได้ต่อไป

^{๖๖} ระวี ภาวิไล, “หัวใจของศาสนาพุทธ”, บทความเสนอในการประชุมทางวิชาการเรื่องหัวใจของ ศาสนา, ธรรมสถานมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๑๗ - ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๒๘ (เอกสารอัดสำเนา).

^{๖๗} เสนาะ ผดุงศักดิ์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ห่ออานาปานัสสติภาในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).
หน้า ๑.

๒.๔ แนวคิด และทฤษฎีการพัฒนาสามเณรนักเรียน

๒.๔.๑ แนวคิด และทฤษฎีการพัฒนา

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน^{๒๔} ได้ให้ความหมายของคำว่า “พัฒนา” ในภาษาไทยมาจากคำว่า “วฑฺฒน” ในภาษาบาลีและ “วรณ” ในภาษาสันสกฤต แปลว่า ความเจริญ

พระธรรมญาณมุนี^{๒๕} กล่าวว่า การพัฒนา คือ การคุ้มครอง การเปลี่ยนแปลงให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมประการหนึ่ง การสร้างสรรค์สิ่งที่ดีที่สุดที่ต้องการให้เกิดขึ้นในปริมาณที่เพียงพอ

บรรยงค์ โตจินดา^{๒๖} ได้กล่าวถึงแนวความคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การ เป็นการสร้างบรรยากาศในการทำงานที่เอื้ออำนวยต่อการแสดงออกของศักยภาพบุคคลในองค์การทำให้เกิดคุณภาพชีวิตในการทำงานเกิดการพัฒนางานองค์การรวมทั้งการออกแบบงานใหม่ ซึ่งทั้งหมดนี้เกิดจากภาวะปัจจุบันมีการแข่งขันทางธุรกิจมาก ทำให้องค์การมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนาการบริหารงานบุคคล ต้องมีการปรับสภาพเพื่อความอยู่รอดขององค์การ ซึ่งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นี้จะเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีลักษณะต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิตของบุคคลในองค์การมีความเกี่ยวข้องกับเรื่อง การฝึกอบรม (Training) และการศึกษา (Education) จะเน้นที่ตัวบุคคล และการพัฒนา (Development) จะเน้นที่ตัวบุคคลในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นจะสำเร็จได้ต้องทำอย่างเป็นกระบวนการ การที่มีระบบ และทำอย่างต่อเนื่องติดต่อกันทุกระดับ เพราะคนที่มีความรู้ความเข้าใจ มีทัศนคติที่แตกต่างกันจะไม่สามารถทำงานร่วมกันได้ การประสานงานให้เป็นระบบต่อเนื่องกัน จึงจะทำให้เกิดผลสำเร็จแก่องค์การได้

เพราะฉะนั้น แนวความคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การ จึงถูกแบ่งออกเป็น ๔ ประการดังต่อไปนี้

๑.การเคารพในสิทธิของบุคคล การฝึกอบรมเป็นความจำเป็นของพนักงานที่เข้ารับการอบรม ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบเนื้อหาและวิธีการ

๒.การมุ่งแก้ปัญหาให้แก่องค์การ การมุ่งแก้ปัญหาเป็นตัวกำหนดบทบาททางด้านพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มุ่งส่งเสริมการแก้ปัญหาในฐานะที่การศึกษา การฝึกอบรมเป็นองค์ประกอบของงานพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

^{๒๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๕๘๐.

^{๒๕} พระธรรมญาณมุนี, บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาท้องถิ่น , เอกสารประกอบการประชุมพระสังฆาธิการและผู้นำประจำปี ๒๕๒๓ อำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี, หน้า ๒๙. อ้างใน พระครูสุวรรณวรการ, ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๒๖} บรรยงค์ โตจินดา, การบริหารงานบุคคล, หน้า ๑๘๘-๑๘๙.

๓.มุ่งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้เข้ารับการอบรมพัฒนา ทั้งในด้านการเตรียมตัวการจัดหา เนื้อหา รูปแบบ ซึ่งผู้เข้ารับการอบรมพัฒนาต้องมีจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมที่จะพัฒนาองค์การ

๔.เป็นกระบวนการที่มีระบบ บุคคลที่มีทัศนคติที่เหมือนกัน การสอดประสานที่เป็นระบบอย่างต่อเนื่องจะทำให้เกิดผลสำเร็จแก่องค์กรได้

จากการนำเสนอแนวคิดทฤษฎีข้างต้นนั้นพอสรุปได้ว่า การพัฒนา นี้อธิบายได้ว่าสำคัญมากในการนำพาสิ่งต่างๆ ให้ดีขึ้น เจริญขึ้นด้วยวิธีการส่งต่อพัฒนาการเป็นทอดๆ ไป เริ่มจากการทรัพยากรมนุษย์ก่อนเป็นปัจจัยสำคัญ ทำให้สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้รวดเร็วยิ่งขึ้น ที่เรียกกันว่า การพัฒนา ขณะเดียวกันเมื่อมนุษย์ถูกพัฒนา การพัฒนาทุกอย่างก็จะพุ่งทะยานไปข้างหน้า เพราะทรัพยากรมนุษย์นี้ เป็นการพัฒนาส่งเสริมการเรียนรู้กิจกรรมต่างในโลกใบนี้ ซึ่งมีการดำเนินการอย่างเป็นระบบโดยองค์การเพื่อส่งเสริมสนับสนุน และปรับปรุงให้บุคลากรมีความรู้ทักษะและความสามารถในการทำงานที่เหมาะสม มีการเปลี่ยนแปลงเจริญเติบโตทางจิตใจและบุคลิกภาพที่ดีขึ้น ทั้งในงานปัจจุบัน และเพื่อเตรียมพร้อมสำหรับงานในอนาคตที่ใกล้จะเข้ามาถึง อันจะส่งผลต่อความสามารถขององค์กรในการแข่งขัน และการพัฒนางานอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืนต่อไป

๒.๔.๒ แนวคิด และทฤษฎีการพัฒนาสามเณรนักเรียน

สำนักงานโครงการสมเด็จพระราชสุตา ฯ สยามบรมราชกุมารี ^{๒๗} ตระหนักถึงการที่สมเด็จพระราชสุตา ฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงเห็นคุณค่าและประโยชน์ของการศึกษา ด้วยทรงตระหนักว่า “การศึกษาเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศและสังคม ” จึงมีพระประสงค์ให้ประชาชนทุกคนมีโอกาสได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสทุกประเภท เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ทรงประกอบพระกรณียกิจอันยังคุณประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่สังคมประเทศชาติ และอาณาประชาราษฎร์เป็นเอนกประการ ทรงสนพระราชหฤทัยในความเป็นอยู่ของราษฎร โดยเฉพาะผู้ที่อยู่ในชนบท และท้องถิ่นทุรกันดารห่างไกล ทรงมุ่งมั่นพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยทรงยึด “คน” เป็นเป้าหมายในการพัฒนาและทรงใช้หลักการให้การศึกษาอบรม ทรงดำเนินโครงการพัฒนาเด็ก และเยาวชนในถิ่นทุรกันดารมากกว่า ๓ ทศวรรษ โดยบูรณาการการมีส่วนร่วมในการพัฒนาทั้งด้านโภชนาการ สุขอนามัย การศึกษา การพัฒนาอาชีพ ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมท้องถิ่นส่งเสริมการเรียนการสอน พัฒนาอาชีพครู การฝึกอบรมที่ครอบคลุมการศึกษาทั้งระบบ รวมถึงการศึกษาของผู้พิการผู้ยากไร้ และผู้ด้อยโอกาสทางศึกษาสำนักงานโครงการสมเด็จพระราชสุตา ฯ สยามบรมราชกุมารีจึงได้คัดเลือกโรงเรียนพระ

^{๒๗} สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, “สมเด็จพระเทพรัตนราชสุตา ฯ สยามบรมราชกุมารี กับการเสริมสร้างความเสมอภาคทางการศึกษา ”, กรุงเทพมหานคร: ๒๕๕๖, หน้า คำนำ.

ปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในพื้นที่ทรงงาน ที่มีความพร้อมจำนวนหนึ่ง เพื่อเป็นโรงเรียน “ต้นแบบ” และใช้เป็นสถานที่ฝึกฝนตามกระบวนการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาสามเณร นักเรียน ผู้ที่ผ่านกลั่นกรองมาจน จนได้รับการคัดเลือกให้เป็นสามเณร ศาสนทายาท “ต้นแบบ” ในเบื้องต้นขึ้นเพื่อจะได้ติดตามดูแล้วยการฝึกฝนอบรมตนแก่สามเณรยิ่งขึ้นไป

งามตา วนิทานนท์^{๒๕} เป็นที่ชัดเจนจากการประมวล และสังเคราะห์ผลงานวิจัยไทยในอดีตถึงปัจจุบัน รวม ๒๖ เรื่องได้ว่า บ้านวัดและโรงเรียน เป็นต้นกำเนิดของลักษณะทางพุทธศาสนา ในเยาวชน (เช่น การรับรู้คุณค่าของศาสนา ความเชื่อทางพุทธ การปฏิบัติทางพุทธ ความตระหนักต่อการละเมิดศีลห้า เป็นต้น) และการที่เยาวชนได้รับการปลูกฝังลักษณะทางพุทธศาสนา มาก ส่งผลให้มีลักษณะทางจิตใจที่ดีงาม และพฤติกรรมที่น่าปรารถนาหลายด้าน ความร่วมมือกันเชิงบูรณาการของ บ้านวัดและโรงเรียนย่อมส่งผลดี ในการสร้างเสริมลักษณะทางพุทธศาสนาแก่เยาวชนให้มั่นคง และ ยั่งยืนสำคัญ

ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวินวัฒน์^{๒๖} สำหรับแนวทางการพัฒนาตามหลักพุทธธรรม ซึ่งใช้มรรคมี องค์ ๘ หรือไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เป็นแนวทางในการพัฒนาจะมี ๓ แนวทางสำคัญ คือแนวทางของการใช้ “ศีล” นำการพัฒนา เป็นการใช้ศีลเป็นจุดเริ่มต้น เป็นแนวทางปฏิบัติให้แก่ผู้ ถูกพัฒนา แนวทางที่สองคือการใช้ “สมาธิ” เป็นจุดเน้นในการพัฒนา และแนวทางที่สาม คือการใช้ “ปัญญา” เป็นแนวทางจุดเน้นในการพัฒนา แนวทางทั้งสามจะต้องสอดคล้องกับเป้าหมาย ลักษณะ และความพร้อมของกลุ่มเป้าหมาย ยกตัวอย่างเช่น ผู้ที่ต้องการศึกษาปฏิบัติพัฒนาตนเองในแนวทาง พุทธ เป็นผู้ที่มีเป้าหมายในการพัฒนาเพื่อที่หลุดพ้นจากห้วงทุกข์ มีภูมิธรรมสูง ย่อมจะต้องใช้ “ปัญญา” เป็นแนวทางในการพัฒนา เนื่องจากสอดคล้องทั้งเป้าหมาย และความพร้อมของผู้ที่ต้องการพัฒนา แต่หากผู้ศึกษาปฏิบัติมีเป้าหมายในระดับโลกียธรรม ยังพอใจและมีความสุขกับการเวียนว่ายตายเกิด ต้องการความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน มีคุณธรรมศีลธรรมเป็นพลเมืองดี แนวทางการพัฒนานั้นอาจ เป็นเพียงระดับ “ศีล” หรือระดับ “สมาธิ” ก็เพียงพอ ความชัดเจนในปัจจัยสามประการนี้จะทำให้ ประสิทธิภาพและประสิทธิผลการพัฒนามากยิ่งขึ้น แนวทางการพัฒนาที่กล่าวแล้วจะใช้กำหนดหลัก สูตรการพัฒนา หลักสูตรการพัฒนา (Program) การกำหนดหลักสูตรเพื่อการพัฒนาจะประกอบด้วย การหาความจำเป็นในการฝึกอบรม (Training needs) ขององค์กร ความจำเป็นของงาน และความ

^{๒๕} งามตา วนิทานนท์, สถาบันวิจัยพุทธธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://jornal.nida.th/attachments/a385.pdf> [๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙].

^{๒๖} ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวินวัฒน์, “พุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน”, ใน *วิกฤตศาสนาในยุคหน้าปีไทย : พุทธวิบัติ*, (กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถีสัน, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๑-๑๗๕.

จำเป็นของบุคคลที่กำหนดวัตถุประสงค์ในการพัฒนาทักษะ ความรู้หรือทัศนคติ ค่านิยม ทัศนคติ การกำหนดหลักสูตรให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ระยะเวลาการจัด และดำเนินการฝึกอบรม และระยะเวลาในการประเมินผลการฝึกอบรม จะเห็นได้ว่าการกำหนดหลักสูตรนั้นมีที่มาจากความจำเป็นในการฝึกอบรม หรือเป้าหมายในการฝึกอบรมที่องค์การ หรือตัวงานหรือปัจเจกบุคคลต้องการ ผนวกกับวัตถุประสงค์เฉพาะด้านในการพัฒนาทั้งความรู้ ทักษะ และทัศนคติที่ต้องมี ซึ่งหากเป็นการพัฒนาแนวพุทธแล้ว ความจำเป็นดังกล่าวก็จะได้จาก BHRC (Buddhist Human Resource Competency) เป็นตัวตั้ง หลังจากนั้นจึงกำหนดระยะเวลา และการดำเนินการฝึกอบรม รวมทั้งการประเมินผล กล่าวในเชิงการประยุกต์ใช้แล้วหลักสูตรการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แนวพุทธจะมีเป้าหมายการพัฒนาและระดับความพร้อมของผู้เรียนซึ่งกำหนดเป็น BHRC หลังจากนั้นจึงกำหนดเนื้อหาหลักสูตรที่จำเป็นตาม BHRC ยกตัวอย่างเช่น ผู้บริหารขององค์การอาจมี BHRC ที่ได้จากเป้าหมายขององค์การบวกกับเป้าหมาย ส่วนบุคคลผสมผสานกับความพร้อมของผู้เรียน จะกำหนดได้เป็น BHRC ของผู้บริหารที่การเป็นผู้นำที่ดีจะต้องมีหลักสูตรเรื่องทศพิธราชธรรม หรือพรหมวิหาร ๔ นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แนวพุทธ หรือวิทยากร ก็จะมีหน้าที่ในการพัฒนาหลักสูตรเนื้อหาหลักสูตรรวมทั้งเทคนิคการสอนทั้งของตะวันตก และของพุทธที่สอดคล้องกับระบบการรับรู้ และเรียนรู้ของผู้บริหาร การกำหนดหลักสูตรจึงเป็นหน้าที่ที่สำคัญของผู้ที่จะเป็นวิทยากรทั้งที่เป็นฆราวาสหรือพระภิกษุ ที่จะต้องเรียนรู้ในการออกแบบหลักสูตรให้สอดคล้องกับผู้เรียนกับBHRC ที่องค์การกำหนด รวมทั้งปัจจัยแวดล้อมทั้งภายใน และภายนอกองค์การ เมื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาและหลักสูตรได้แล้ว เทคนิคการฝึกอบรมก็จะเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่จะต้องพิจารณาต่อไป ในทางพุทธศาสนาการใช้องค์ความรู้จากพฤติกรรมศาสตร์น่าจะเปรียบเทียบกับกับการบัญญัติข้อปฏิบัติต่างๆ เช่น ศีล ๕ ในหลักการที่ว่าหากปฏิบัติเช่นนี้ จะได้ผลเช่นไร ตามกฎแห่งกรรม แต่การเชื่อมโยงให้เห็นผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนพฤติกรรมอาจยังไม่ชัดเจนจึงไม่ทำให้คนเกิดการเรียนรู้ ไม่เปลี่ยนพฤติกรรม เพราะอาจจะขัดแย้งกับการเรียนรู้จากสังคมที่ผู้ไม่มีศีลกลับได้รับรางวัลได้รับการยกย่อง มีเกียรติมีศักดิ์ศรี มีผู้นำหน้าถือตา แต่ผู้มีศีลนั้นกลับถูกเอารัดเอาเปรียบ ถูกกระทำ ถูกเบียดเบียน มีชีวิตอยู่อย่างยากจนข้นแค้นอย่างไรก็ตามในศีลข้อ ๑ การไม่ฆ่าสัตว์และเบียดเบียนสัตว์อื่น หากนำไปสู่การปฏิบัติเช่นการรับประทานอาหารมังสวิรัต แล้วเกิดคุณประโยชน์คือมีทั้งสุขภาพกายดี สุขภาพจิตดี (ได้รางวัล) ที่เกิดจากการนี้เป็นอย่างไร ก็น่าจะปรับเปลี่ยนพฤติกรรมคน และเกิดการเรียนรู้ได้องค์ความรู้ทางด้านพฤติกรรมศาสตร์ จะมีประโยชน์ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์วิถีพุทธ ยกตัวอย่างเช่น คติพจน์ที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” จะต้องทำให้เห็นเป็นรูปธรรมและตรงประเด็น

โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ต้นแบบ^{๗๖} โรงเรียน “ต้นแบบ” หมายถึง สถานศึกษาที่มีความพร้อมในทุกด้านในทุกด้านที่จะทำหน้าที่อบรมสั่งสอน ปลุกฝัง บ่มเพาะ พัฒนา สามเณรผู้เรียนที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นสามเณร “ต้นแบบ” ให้มีเจตคติที่ดีต่อการเป็นศาสนทายาท ที่มีคุณภาพ มีความมุ่งมั่นศรัทธาต่อการสืบทอดพระพุทธศาสนา มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม มีวัตรปฏิบัติที่หน้าเลื่อมใส ศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชน รวมทั้งทำหน้าที่สนับสนุน ส่งเสริมปัจจัยต่างๆ แก่สามเณรผู้ที่ได้รับการคัดเลือกให้มีความพร้อม เพื่อการเป็นศาสนทายาทระหว่างศึกษาทุกระดับ และเฝ้าติดตามสนับสนุนการปฏิบัติงาน การดำรงชีวิตอยู่ในสมณเพศ จนมีความเข้มแข็งเชี่ยวชาญ เพื่อการอบรมสั่งสอนภิกษุสามเณร และประชาชนทั่วไปในปีการศึกษา ๒๕๕๗ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในพื้นที่ทรงงานของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ต้นแบบ จำนวน ๖ โรง ประกอบด้วย

- ๑) โรงเรียนพุทธวิมวศวิทยา วัดพระแก้วตำบลเวียง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย
- ๒) โรงเรียนวัดห้วยนันทวิทยา วัดห้วยน ตำบลห้วยน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา
- ๓) โรงเรียนพุทธโกศลวิทยา วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร ตำบลในเวียง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่
- ๔) โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดพระธาตุแช่แห้ง ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
- ๕) โรงเรียนวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง
- ๖) โรงเรียนศรีเกษตรวิทยา วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม ตำบลเมืองใต้ อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ

บทบาทและหน้าที่ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ต้นแบบ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นต้นแบบ เพื่อที่จะเป็นสภาพที่อบรม บ่มเพาะสามเณรต้นแบบ จะต้องทำหน้าที่หลัก ๒ ประการ คือ

๑. พัฒนาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียน ให้เป็นไปตามแนวพระราชดำริของ สมเด็จพระบรมราชสุตา ฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งภารกิจคือ การช่วยเหลือการศึกษาผู้ด้อยโอกาส

^{๗๖} สำนักงานโครงการสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ๒๕๕๘ , “เอกสารการประชุมสัมมนาวิชาการ กรอบแนวทางในการสร้างสามเณรต้นแบบ สำหรับโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาต้นแบบ”, (อยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๙ - ๑๒ มิ.ย. ๒๕๕๘) (อัคราณา).

ตามแผนพัฒนาเด็กและเยาวชน ในถิ่นทุรกันดาร ตามพระราชดำริ สมเด็จพระสยามบรมราชสุตา ฯ สยามบรมราชกุมารี อันได้แก่ แผน กพด. ซึ่งประกอบไปด้วย

๑.๑ การส่งเสริมโภชนาการ และสุขภาพอนามัยแก่สามเณรผู้เรียน ประกอบด้วย อาหารเพลที่มีคุณค่า (ปริมาณ สัดส่วน ปลอดภัย) อาหารเสริม (นม) เกลือโอไอโอดีน พัฒนา สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพที่ดี การออกกำลังกาย พัฒนาระบบเฝ้าระวังโภชนาการ ตรวจวินิจฉัย พยาธิ ใช้เลือดออก ฯลฯ จัดกระบวนการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อการ ป้องกันการติดเชื้อโรคจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมสุขภาพ โดยครอบคลุมถึงสุขอนามัยใน ชีวิตประจำวัน อาทิกการใช้ส้วมที่ถูกสุขลักษณะ

๑.๒ การสร้างเสริมศักยภาพสามเณรผู้เรียนในการเรียนรู้วิชาสามัญ และยกระดับคุณภาพการศึกษา

๑.๓ การสร้างเสริมศักยภาพสามเณรผู้เรียนในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑.๔ การสร้างเสริมศักยภาพสามเณรผู้เรียนทางด้านอาชีพ ได้แก่ อาชีพที่ เหมาะสม สหกรณ์ ช่างสิบหมู่

๒. จัดการเรียนการสอนเพื่อมุ่งสร้างสามเณรต้นแบบ ตามแนวพระราชดำริของ สมเด็จพระสยามบรมราชสุตา ฯ สยามบรมราชกุมารี ประกอบด้วย

๒.๑ ปลุกฝัง อบรม บ่มเพาะ หล่อหลอมสามเณรต้นแบบที่ได้รับการคัดเลือก เพื่อการเป็นศาสนทายาทที่ดีทั้งทางปริยัติ และปฏิบัติ เหมาะกับสมณสาธูป ผ่านกิจกรรมต่างๆ

๒.๒ จัดหลักสูตรรายวิชา และกิจกรรมเสริมเพิ่มเติมเพื่อพัฒนาสามเณรผู้เรียนที่ ได้รับการคัดเลือกให้เป็นสามเณรต้นแบบ ให้มีความรู้ความสามารถ และทักษะพิเศษในเรื่องต่างๆที่ จำเป็นสำหรับสามเณรต้นแบบ ต้องมีต้องเป็น เพื่อการเป็นศาสนทายาทที่ดี และเป็นแบบอย่างแก่ ศาสนทายาทอื่นๆด้วยหลักสูตรรายวิชา และกิจกรรมเสริมเพิ่มเติมที่สถานศึกษาควรจัดเพื่อพัฒนาการ เป็นศาสนทายาทที่ดีที่มีความสามารถ ได้แก่ การเป็นนักเทศน์ที่ดี ภาวะผู้นำ เปรียญธรรม หลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง ภาษาต่างประเทศ จิตอาสา จริยวัตรของสงฆ์จากพระเถระชั้นผู้ใหญ่ เป็นต้น

๒.๓ พัฒนาสถานศึกษาเพื่อเป็นแรงจูงใจให้แก่สามเณรต้นแบบให้เกิดความรู้สึกรัก มั่นใจอบอุ่น และมีความสุข พร้อมรับการปลุกฝังบ่มเพาะ หล่อหลอมเป็นต้นกล้าที่ดี มีคุณธรรม เพื่อการเป็นศาสนทายาทที่ดี เปี่ยมด้วยปัญญาพุทธธรรม และคุณลักษณะปริยัติสามัญที่พึงประสงค์ โดยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาต้นแบบ ต้องสร้างความพร้อมด้านต่าง ๆ คือ

๒.๓.๑ ด้านสิ่งแวดล้อม อาคารสถานที่ ต้องพัฒนาให้สะอาด ร่มรื่น มีอาคารเรียนห้องเรียน ห้องสมุด เพียงพอกับการใช้งาน

๒.๓.๒ ด้านบุคลากร ผู้บริหารสถานศึกษา ครูอาจารย์วิทยากร ผู้สนับสนุน ผู้มีส่วนร่วมจัดการศึกษา ต้องเอาใจใส่รับผิดชอบการเรียนการสอน มีจำนวนครู และบุคลากรเพียงพอ

๒.๓.๓ ด้านวัสดุอุปกรณ์ ต้องมีวัสดุอุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนให้ ครบถ้วน มีสื่อเทคโนโลยีห้องปฏิบัติการ เครื่องมืออุปกรณ์เพียงพอ

๒.๔ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา “ต้นแบบ” ต้องจัดระบบดูแล ช่วยเหลือสามเณรผู้เรียนที่เป็นสามเณรต้นแบบ ทั้งขณะที่เป็นสามเณรผู้เรียนในโรงเรียนพระปริยัติ ธรรม แผนกสามัญศึกษาต้นแบบ และสถาบันอื่นๆ อย่างเป็นระบบ และต่อเนื่อง ทั้งระหว่างที่กำลัง ศึกษาอยู่ และภายหลังสำเร็จการศึกษา ซึ่งที่กล่าวมาเบื้องต้น โรงเรียนพุทธโกศวิทยวิทยา โรงเรียนพระ ปริยัติธรรมแผนกสามัญ กลุ่มจังหวัดแพร่ จำนวนทั้งสิ้น ๗ โรงเรียน ถูกคัดเลือกให้เป็นตัวแทนกลุ่ม จังหวัดแพร่ ให้เป็น ๑ ใน ๖ โรงเรียนของโรงเรียนต้นแบบ เพื่อพัฒนาสามเณรนักเรียน ให้เป็น สามเณรนักเรียนต้นแบบต่อไป

สามเณรต้นแบบ^{๗๖} หมายถึง สามเณรผู้เรียนในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ ศึกษาที่มีความมุ่งมั่น มีความศรัทธา แน่วแน่ที่จะอยู่ในสมณเพศอย่างยืนยาว มีความเป็นครูบาอาจารย์ (เป็นผู้ที่ฝึกฝนในพระพุทธศาสนา มีการประพฤติดี ปฏิบัติชอบใช้ชีวิตสมณะ เป็นที่นับถือของประชาชน) เป็นแบบอย่างที่ดีจนได้รับการคัดเลือกเพื่อให้เข้าศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ ศึกษาต้นแบบเพื่อสร้างสามเณรต้นแบบ เป็นครูของพระต่อไปในอนาคต

บทบาทและหน้าที่ของสามเณรต้นแบบ หมายถึง สามเณรนักเรียนผู้ที่ได้รับการคัดเลือก เพื่อให้เป็นสามเณรต้นแบบ ต้องตั้งใจศึกษาเล่าเรียนรวมทั้งตั้งใจปฏิบัติกิจกรรมเสริมต่างๆ ที่โรงเรียน จัด เพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถและทักษะต่างๆของการเป็นศาสนทายาทที่ดีจนเป็นต้นแบบ ให้แก่สามเณรผู้เรียนอื่นนอกจากตั้งใจศึกษาเล่าเรียนแล้ว ต้องเข้ารับการอบรมบ่มเพาะในเรื่องต่าง ตามที่สถานศึกษากำหนด สามเณรผู้เรียนที่ได้รับการคัดเลือกเพื่อเป็นสามเณรต้นแบบต้องประพฤติ ปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับการเป็นศาสนทายาทที่ดีจนสามารถเป็นแบบอย่างที่น่าเลื่อมใสศรัทธาของ คนทั่วไปได้ด้วย

คุณสมบัติของสามเณรผู้เรียนที่จะ ได้รับการ คัดเลือกให้เป็น “สามเณรต้นแบบ ”
สามเณรนักเรียนที่จะได้รับคัดเลือกเพื่อพัฒนาให้เป็นสามเณรต้นแบบ ต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติ ดังต่อไปนี้

^{๗๖} สำนักงานโครงการสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ๒๕๕๗ , “เอกสารการ ประชุมสัมมนาวิชาการ กรอบแนวทางในการสร้างสามเณรต้นแบบ สำหรับโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาต้นแบบ”, (แพร่: โรงเรียนพุทธโกศวิทยวิทยา จังหวัดแพร่, ๑๒ มี.ค. ๒๕๕๗) (อัดสำเนา).

๑. เป็นสามเณรผู้เรียนผู้ที่กำลังเรียนหรือเรียนจบจากชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ จากโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาภายในจังหวัด

๒. สอบได้นักธรรมชั้นโทเป็นอย่างน้อย

๓. มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนดี ทั้งวิชาบาลี นักธรรม และวิชาสามัญ คือ มีคะแนนเฉลี่ยตลอดหลักสูตรไม่ต่ำกว่า ๒.๕๐

๔. ได้รับรางวัล/เกียรติบัตรระดับกลุ่ม ระดับจังหวัด ระดับเขตพื้นที่การศึกษา ระดับภาค ระดับประเทศ

๕. มีความประพฤติเรียบร้อย ขยันหมั่นเพียร และมีภาวะผู้นำ หรือมีความเป็นครูบา น้อย ได้แก่ เป็นผู้ที่ฝึกฝนในพระพุทธศาสนา มีการประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ใช้ชีวิตสมณะ เป็นที่นับถือ ของประชาชน เป็นต้น

การคัดเลือกสามเณรผู้เรียนเพื่อเป็นสามเณรต้นแบบ

๑. คณะกรรมการบริหารกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัด แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการคัดเลือกสามเณรผู้เรียน เพื่อเป็นสามเณรต้นแบบของแต่ละจังหวัด ในแต่ละปีการศึกษา เพื่อเข้าศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มเป้าหมาย

๒. คณะกรรมการดำเนินการคัดเลือกสามเณรผู้เรียนเพื่อเป็นสามเณรต้นแบบของแต่ละจังหวัดแต่ละปีการศึกษา พิจารณากำหนดจำนวนทั้งหมดและสัดส่วนสามเณรผู้เรียนที่จะต้อง คัดเลือกเป็นสามเณรต้นแบบของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ต้นแบบกับโรงเรียนพระ ปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาอื่นๆภายในจังหวัด โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการบริหารกลุ่ม โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

๓. สามเณรผู้เรียนที่ได้รับการคัดเลือกเพื่อเป็นสามเณรต้นแบบ จะต้องเข้าศึกษาใน โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ต้นแบบ จนจบตามหลักสูตรที่กำหนด โดยสังกัดของ สามเณรผู้เรียนให้เป็นไปตามข้อตกลงระหว่างโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ต้นแบบ กับโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

สิ่งที่สามเณรผู้เรียนจะได้รับเมื่อเป็นสามเณรต้นแบบ สามเณรต้นแบบจะได้รับการ ส่งเสริมสนับสนุนด้านต่างๆ ดังนี้

๑. เข้าศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ต้นแบบและระหว่างศึกษาจะได้รับทุนการศึกษาพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี จนจบหลักสูตรระดับมัธยมศึกษา

๒. มีโอกาสศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์หรือมหาวิทยาลัยอื่นและ ได้รับทุนการศึกษาจนจบหลักสูตรระดับอุดมศึกษา

๓. ได้รับการอบรมบ่มเพาะโดยพระเถระผู้ใหญ่ภายในจังหวัด/ภาค/ประเทศ
๔. ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมให้ศึกษาหลักสูตรเปรียญธรรม
๕. มีโอกาสขอรับพระราชทานผ้าไตรจาก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารีเมื่ออุปสมบท
๖. ภายหลังสำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา จะได้รับการพิจารณาบรรจุเป็นครูพระในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาต้นแบบ หรือโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาอื่นตามความจำเป็นเหมาะสม

เป้าหมายการดำเนินโครงการ

๑. ในปีการศึกษา ๒๕๕๗ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ต้นแบบทั้ง ๖ โรงเรียนสามารถดำเนินการคัดเลือกสามเณรผู้เรียนเพื่อพัฒนาเป็นสามเณรต้นแบบ ตามความพร้อมของแต่ละโรงเรียน
๒. ในปีการศึกษา ๒๕๕๘ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาต้นแบบ ทั้ง ๖ โรงเรียนต้องสร้างศาสนทายาทจำนวน ๖๐ รูป เนื่องในโอกาสที่ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี จะเจริญพระชนมายุครบ ๖๐ พรรษา

ความคาดหวังศาสนาพุทธยังไม่เคยมีสถานศึกษา ที่ได้เตรียมความพร้อมเพื่อรับเอาการะเป็นธรรมาจารย์ในการมีผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาเป็นรูปแบบ เป็นขั้นตอนเพื่อเตรียมเป็นเนืองนิตย์ และเป็นศาสนทายาทที่เพียบพร้อมด้วยจริยาวัตร มีความมุ่งมั่นศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดีที่ตีสั่งน้อมอยากให้เกิดมีขึ้นแก่สามเณรนักเรียน ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม และภิกษุสามเณรทั่วไปสามารถปฏิบัติหน้าที่เป็นครูพระที่มีคุณภาพ ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนพระภิกษุสามเณรในบวรพระพุทธศาสนาต่อไป

๒.๕ ข้อมูลพื้นฐานของโรงเรียนพุทธโกศย จังหวัดแพร่

ข้อมูลพื้นฐานโรงเรียนพุทธโกศยวิทยา จังหวัดแพร่ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ จังหวัดแพร่^{๗๒}

ประวัติโรงเรียนโดยสังเขป โรงเรียนพุทธโกศยวิทยา จังหวัดแพร่ เดิมชื่อว่า “โรงเรียนธรรมราชวิทยา” เริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พุทธศักราช ๒๕๐๐ โดยมีพระภัทรสารมุนี (สุจิตฺตสาโร)

^{๗๒} รายงานพัฒนาคุณภาพการศึกษาปีการศึกษา ๒๕๕๓ โรงเรียนพุทธโกศยวิทยา, โรงเรียนในโครงการสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี, ฉบับเสร็จรายงานโรงเรียนพุทธโกศยวิทยา ,แพร่ : เมืองแพร่การพิมพ์, ๒๕๕๓ หน้า ๑ - ๖.

เป็นเจ้าของ พระครูวิชิตวินัยการ เป็นผู้จัดการ พระอินจันทร์ สีเหลือง เป็นครูใหญ่ จัดการเรียนการสอนทั้งแผนกธรรม และแผนกบาลี

ปีพุทธศักราช ๒๕๐๗ ทางมหาเถรสมาคมมีมติให้ยุบโรงเรียนบาลีมัธยมศึกษาที่มีอยู่ทั้งหมดทั่วประเทศ โรงเรียนธรรมราชวิทยา ก็ถูกส่งยุบไปด้วย

ปีพุทธศักราช ๒๕๐๘ ได้จัดตั้งเป็นโรงเรียนสาธิตสาขามหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แต่ต่อมากรมสามัญศึกษากระทรวงศึกษาธิการ มีให้นักเรียนที่จบชั้นสูงสุดสอบสมทบชั้นสุดประโยค (ป.๗ และ ม.ศ.๓)

ปีพุทธศักราช ๒๕๑๓ -๒๕๑๗ ทางกระทรวงศึกษาธิการ ได้อนุญาตจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ตามใบอนุญาตที่ ๖๑/๕๗ (๔ มีนาคม ๒๕๑๗) โดยมี พระราชรัตนมุนี (สุจิตฺตสาโร) รองเจ้าคณะภาค ๖ เป็นผู้จัดการ และพระครูปลัดปั้น สิทธิสาโร เป็นครูใหญ่ ในช่วงปีพุทธศักราช ๒๕๑๗ ถึงปี พุทธศักราช ๒๕๑๙ ได้มีการจัดการศึกษาทั้งแบบศึกษาผู้ใหญ่ และการศึกษาพระปริยัติธรรมควบคู่กันไป

ในช่วงนั้น มีอาคารทำการ ซึ่งได้รับการอนุเคราะห์สร้างถวายโดย นายห้างกมลสุโกศล โดยตั้งชื่อว่า “อาคารกมลสุโกศล” เป็นอาคารไม้ ๒ ชั้น จำนวน ๑๖ ห้องเรียนมีพระภิกษุสามเณร เข้าศึกษาประมาณ ๕๐๐-๗๐๐ รูป และมีอาคารยาขอบ (ปัจจุบันเป็นสำนักงานเจ้าคณะจังหวัดแพร่เป็นที่ทำการ และได้มีการเปิดทำการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับชั้น ป.๕ ถึง ม.ศ.๓ ควบคู่ไปกับการศึกษาผู้ใหญ่ ระดับ ๔

ปีพุทธศักราช ๒๕๑๙ จัดการศึกษาแบบพระปริยัติธรรมอย่างเดียว โดยยุบโรงเรียนการศึกษาผู้ใหญ่ออกคงเหลือแต่การเปิดการเรียนการสอน แบบพระปริยัติธรรมระดับ ม.ศ. ๑ ถึง ม.ศ. ๓ (ปัจจุบัน: มัธยมศึกษาตอนต้น)

ปีพุทธศักราช ๒๕๒๐-๒๕๒๕ เปิดทำการเรียนการสอนเฉพาะพระปริยัติธรรมระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โดยมี พระราชรัตนมุนี เป็นเจ้าของ ผู้จัดการ พระครูปริยัติธรรมโสภณ เป็นครูใหญ่

ปีพุทธศักราช ๒๕๒๖ เปิดทำการเรียนการสอนทั้งระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และพัฒนาโรงเรียนจนกระทั่งมีการบริหารจัดการที่เป็นแบบสากลทั่วไป คือ กระจายอำนาจการบริหารจัดการ ออกเป็น ๔ ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายบริหารงบประมาณและบุคคลฝ่ายงานวิชาการ ฝ่ายกิจการนักเรียน และฝ่ายบริหารงานทั่วไป ใช้รูปแบบการแบ่งฝ่ายบริหารนี้จนถึงปัจจุบัน

การบริหารจัดการ และการจัดการศึกษา มีการจัดการเรียนการสอน ตามระเบียบว่าด้วยการจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดกองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ปีพุทธศักราช ๒๕๕๖ นำเอาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานมาจัดการศึกษา

ในทุกระดับชั้นตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑-๖ มีนักเรียนเข้าเรียนเฉลี่ยทุกปีประมาณ ๕๐๐ รูป เปิดทำการสอนตั้งแต่เวลา ๐๘.๐๐ น.- ๑๖.๐๐ น. หยุดวันพระ วันเสาร์ วันอาทิตย์ และวันนักขัตฤกษ์ นอกจากนี้ ปีพุทธศักราช ๒๕๕๖ โรงเรียนพุทธโกศลวิทยา จังหวัดแพร่ ได้รับการประเมินคุณภาพภายนอกจากสำนักรับรองมาตรฐาน และประเมินคุณภาพการศึกษา โดยห้างหุ้นส่วนจำกัดประเมินโรงเรียนเมื่อวันที่ ๑๖-๑๘ กรกฎาคม ๒๕๕๖ ที่ผ่านมาและในปีพุทธศักราช ๒๕๕๙ ได้รับการประเมินคุณภาพภายนอกจากสำนักรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา โดยห้างหุ้นส่วนจำกัดประเมินโรงเรียนครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๑๒-๑๔ มิถุนายน ๒๕๕๙ โดยทั้งสองครั้ง ได้รับรองมาตรฐานการศึกษา จากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน)

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ทางสถานศึกษาได้รับพระราชานุเคราะห์จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงรับไว้เป็นโรงเรียนในโครงการตามพระราชดำริ และในวันอังคาร เวลา ๐๙.๐๐ น.-๑๑.๐๐ น. วันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๕๓ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงเสด็จทอดพระเนตรผล งานของโรงเรียนพุทธโกศลวิทยา จังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นความภูมิใจของสถานศึกษา และชาวจังหวัดแพร่เป็นอย่างมาก

สำหรับในปีการศึกษา ๒๕๕๔ เป็นต้นมานั้น ทางโรงเรียนได้รับการสนับสนุนงบประมาณสนับสนุน จากองค์การบริหารจังหวัดแพร่ ในการจัดสร้าง อาคารเรียนเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งเป็นอาคารประกอบ และฉันภัตตาหารเพลแก่นักเรียนจำนวน ๕๐๐ กว่ารูป และในชั้นที่ ๒-๔ เป็นห้องปฏิบัติการต่าง ๆ สำหรับฝึกทักษะของนักเรียน

ในวันอังคารที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงเสด็จพระราชดำเนิน ทรงเปิดอาคารเรียนเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งเป็นความภาคภูมิใจของสถานศึกษา และชาวจังหวัดแพร่เป็นอย่างมาก

๑) ปรัชญาโรงเรียน

วายเมธว บุริโส บุรุษพึงมีความพยายาม

๒) อัตลักษณ์สถานศึกษา

นักเรียนเป็นผู้มีจิตสาธารณะ มีความสุขบนพื้นฐานความพอเพียง

๓) เอกลักษณ์สถานศึกษา

เป็นโรงเรียนแห่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดแพร่ และเชิดชูสถาบันชาติ

ศาสนา กษัตริย์

๔) คติพจน์โรงเรียน

เราเรียนเพื่อเป็นคนดี

๕) ปณิธานโรงเรียน

บุคลิกดี วจีไพบราจะ สดมณต์เพราะน่าฟัง เสียงดังฟังชัด ยืนหยัดเป็นคนดี

๖) วิสัยทัศน์

ภายในปี ๒๕๕๙ โรงเรียนพุทธโกศวิทยวิทยา จังหวัดแพร่ เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เชิดชูสถาบัน มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีจิตสาธารณะ มีคุณภาพมาตรฐานของชาติสู่มาตรฐานสากล โดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง

๗) พันธกิจ

๑. พัฒนาให้ผู้เรียนมีความรู้ มีคุณธรรม มีสุขภาพที่ดี และมีทักษะที่จำเป็นตามหลักสูตรสถานศึกษา
๒. พัฒนาโรงเรียนให้มีการจัดการศึกษาอย่างหลากหลายและมีคุณภาพ
๓. พัฒนาให้ผู้เรียนเป็นผู้มีจิตสาธารณะ มีความสุขบนพื้นฐานความพอเพียง
๔. พัฒนาโรงเรียนให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
๕. ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความจงรักภักดีต่อสถาบัน ชาติ ศาสน์ กษัตริย์
๖. พัฒนาผู้บริหาร ครู บุคลากร ให้มีประสิทธิภาพตามมาตรฐานการศึกษา
๗. พัฒนาผู้เรียนเพื่อรองรับการเปิดเสรีประชาคมอาเซียน
๘. พัฒนาระบบการนิเทศ ติดตาม ประเมินผล วิจัยและพัฒนา
๙. พัฒนาโรงเรียนให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้เพื่อเป็นโรงเรียนต้นแบบ

๘) เป้าประสงค์

๑. ผู้เรียนมีความรู้ มีคุณธรรม มีสุขภาพที่ดีและมีทักษะที่จำเป็นตามหลักสูตรสถานศึกษา
๒. โรงเรียนมีการจัดการศึกษาอย่างหลากหลายและมีคุณภาพ
๓. ผู้เรียนเป็นผู้มีจิตสาธารณะ มีความสุขบนพื้นฐานความพอเพียง
๔. โรงเรียนเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
๕. ผู้เรียนมีความจงรักภักดีต่อสถาบัน ชาติ ศาสน์ กษัตริย์
๖. ผู้บริหาร ครู บุคลากร มีประสิทธิภาพตามมาตรฐานการศึกษา
๗. ผู้เรียนมีศักยภาพเพื่อรองรับการเปิดเสรีประชาคมอาเซียน
๘. โรงเรียนมีการนิเทศติดตามประเมินผลวิจัยและพัฒนาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง
๙. โรงเรียนเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้เพื่อเป็นโรงเรียนต้นแบบ

๙) กลยุทธ์

๑. จัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมคุณธรรม ให้นักเรียนมีทักษะที่จำเป็นตามหลักสูตรสถานศึกษา

๒. จัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้นักเรียนได้เรียนรู้อย่างหลากหลายอย่างมีคุณภาพ

๓. จัดกิจกรรมส่งเสริมให้ผู้เรียนมีจิตสาธารณะ มีความสุขบนพื้นฐานความ

พอเพียง

๔. บริหารจัดการให้โรงเรียนเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

๕. จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนมีความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสน์ กษัตริย์

๖. จัดกิจกรรมพัฒนาผู้บริหาร ครู บุคลากร ให้มีประสิทธิภาพตามมาตรฐาน

การศึกษา

๗. จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนมีศักยภาพเพื่อรองรับ การเปิดเสรีประชาคมอาเซียน

๘. นิเทศ ติดตาม ประเมินผล วิจัยและพัฒนาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

๑๐) ข้อมูลปัจจุบัน

๑. ชื่อสถานศึกษาโรงเรียนพุทธโกศวิทยาจังหวัดแพร่ (โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในโครงการตามพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี) ตั้งอยู่เลขที่ ๑๖ ถนนเจริญเมือง ตำบลในเวียง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ รหัสไปรษณีย์ ๕๔๐๐๐, e-mail : kosaischool@yahoo.co.th, Website <http://g๖s๓๔.debthai.net>.

๒. สังกัดสำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติ เขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา

เขต ๓๗

๓. เปิดสอนตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๖

๑๑) ข้อมูลของชุมชน

โรงเรียนพุทธโกศวิทยา จังหวัดแพร่ มีเขตพื้นที่ติดต่อ

ทิศเหนือ ติดกับ ถนนเจริญเมืองโดยมีที่ทำการไปรษณีย์ อำเภอเมืองแพร่
สำนักงานที่ดินอยู่ฝั่งตรงข้าม

ทิศใต้ ติดกับ โรงเรียนนาริรัตน์

ทิศตะวันออก ติดกับ ถนนคุ้มเดิม โดยมีสวนสุขภาพเฉลิมพระเกียรติ ร.๙

ทิศตะวันตก ติดกับ ร้านค้าพาณิชย์

๑๒) สถานภาพสถานศึกษา

โรงเรียนพุทธโกศวิทยา จังหวัดแพร่ เป็นโรงเรียนที่จัดการศึกษาแบบสงเคราะห์
สำหรับนักเรียนที่เป็นพระภิกษุสามเณร ตั้งอยู่ภายในวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัด

แพร่ สังกัดกองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นสถานศึกษาที่อยู่ภายในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒ ใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ควบคุมหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาโรงเรียนพุทธโกศย์วิทยา จังหวัดแพร่ ตั้งอยู่ในชุมชนเมืองที่มีความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐาน ระบบสาธารณูปโภค แหล่งเรียนรู้ และสิ่งอำนวยความสะดวกเป็นอย่างดี ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และโรงเรียนที่อยู่ใกล้เคียง โดยเฉพาะโรงเรียนนาริรัตน์จังหวัดแพร่ ที่ได้ส่งบุคลากรในสถานศึกษามาสอนพิเศษในบางวิชา เช่น ภาษาอังกฤษ และคณิตศาสตร์ ให้กับนักเรียน นอกจากนี้ โรงเรียนพุทธโกศย์วิทยา ยังมีแหล่งเรียนรู้หลายอย่างในวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร ซึ่งเจ้าอาวาสเป็นประธานคณะกรรมการสถานศึกษา ฯ ที่เห็นความสำคัญต่อการจัดการศึกษาให้แนวคิด และแนวทางในการพัฒนาสถานศึกษาแห่งนี้อย่างต่อเนื่องตลอดมา

๓) สภาพชุมชนโดยรวม

พื้นที่ของโรงเรียนพุทธโกศย์วิทยา จังหวัดแพร่ ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองแพร่ ด้านทิศเหนืออยู่ติดกับไปรษณีย์เมืองแพร่ และหน่วยงานราชการจังหวัดแพร่ ทิศใต้อยู่ติดกับโรงเรียนนาริรัตน์จังหวัดแพร่ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดแพร่ ทิศตะวันตก ติดกับสวนสุขภาพ และทิศตะวันออก ติดกับร้านค้า และร้านอาหาร จากสภาพแวดล้อมจะเห็นได้ว่า นักเรียนโรงเรียนพุทธโกศย์วิทยา ฯ ค่อนข้างที่จะมีแหล่งเรียนรู้ใกล้สถานที่เรียน อีกทั้งสะดวกในการเข้าร่วมกิจกรรมของจังหวัดแพร่ ไม่ว่าจะเป็นงานวิชาการ ของโรงเรียนนาริรัตน์ จังหวัดแพร่ ทางนักเรียนโรงเรียนพุทธโกศย์วิทยา ได้เข้าร่วมเป็นประจำทุกปี อีกทั้งสวนสุขภาพ ยังเป็นสถานที่ทำกิจกรรมของนักเรียนเช่นการปฏิบัติธรรม เป็นต้น นอกจากนี้ยังอยู่ใกล้กับสถานที่ราชการ เช่น ศาลากลางจังหวัดแพร่ เพราะฉะนั้นจึงสะดวกและรวดเร็วในการติดต่อราชการ หรือแม้แต่การสื่อสาร โรงเรียนอยู่ติดกับไปรษณีย์เมืองแพร่ ตู้โทรศัพท์ และสถานที่บริการอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง สามเณรนักเรียนจึงสามารถสื่อสาร และเข้าถึงข้อมูลได้เร็วเป็นพิเศษ อีกทั้งบริเวณโดยรอบของโรงเรียน ยังมีแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญอีกมากมาย เช่น พิพิธภัณฑ์วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร พิพิธภัณฑ์วัดหลวง คุ่มเจ้าหลวง เป็นต้น

๑๔) โอกาสของโรงเรียน

โรงเรียนพุทธโกศย์วิทยา จังหวัดแพร่ ตั้งอยู่ในชุมชนเมืองที่มีความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐาน ระบบสาธารณูปโภค แหล่งเรียนรู้ และสิ่งอำนวยความสะดวกเป็นอย่างดี ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และโรงเรียนที่อยู่ใกล้เคียง โดยเฉพาะโรงเรียนนาริรัตน์จังหวัดแพร่ ที่ได้ส่งบุคลากรในสถานศึกษามาสอนพิเศษในบางวิชา เช่น ภาษาอังกฤษ วิทยาศาสตร์ และคณิตศาสตร์ เป็นต้น ให้กับสามเณรนักเรียน นอกจากนี้ โรงเรียนพุทธโกศย์วิทยา ยังมีแหล่งเรียนรู้หลายอย่างในวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร ซึ่งเจ้าอาวาสเป็นประธาน

คณะกรรมการสถานศึกษา ฯ ที่เห็นความสำคัญต่อการจัดการศึกษาให้แนวคิด และแนวทางในการพัฒนาสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง

๑๕) ข้อจำกัดของโรงเรียน

เนื่องจากโรงเรียนพุทธโกศวิทยวิทยา จังหวัดแพร่ ตั้งอยู่ในวัดวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร เป็นโรงเรียนที่ไม่มีประตูสำหรับเปิด-ปิด เป็นการเฉพาะเหมือนโรงเรียนอื่น ๆ เพราะใช้ประตูเข้า-ออกร่วมกับทางวัด และมหาวิทยาลัย นอกจากนี้ ยังเป็นชุมชนเมือง เป็นศูนย์กลางทางการศึกษา และเศรษฐกิจ ประชากรหนาแน่น ทำให้มีธุรกิจที่หลากหลายทั้งดีและไม่ดี ทั้งที่ถูกศีลธรรม และมีแหล่งมั่วสุม ทำให้สามเณรนักเรียน มีโอกาสที่จะเข้าถึงแหล่งมั่วสุมดังกล่าวได้ง่าย เช่น ร้านเกมส์ สถานที่ที่ไม่เหมาะสมสำหรับพระภิกษุสามเณรรวม ๆ เรียกว่า สถานที่อโคจร ฯลฯ

๑๖) ข้อมูลด้านการบริหาร

(๑) ชื่อ-สกุล ผู้บริหาร พระราชเชมากร ผศ.ดร.วุฒิการศึกษาสูงสุด การศึกษาดุษฎีมหาบัณฑิต (Ph.D) มหาวิทยาลัยพายัพ ประเทศอินเดีย ดำรงตำแหน่ง ผู้จัดการ โรงเรียนพุทธโกศวิทยวิทยา จังหวัดแพร่

(๒) ชื่อ-สกุล ผู้บริหาร พระวิมลกิจจาภรณ์ วุฒิการศึกษาสูงสุด การศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม) มหาวิทยาลัยนเรศวร ดำรงตำแหน่ง รองผู้จัดการ โรงเรียนพุทธโกศวิทยวิทยา จังหวัดแพร่ ตั้งแต่วันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๕๘ จนถึงปัจจุบัน

(๓) ชื่อ-สกุล ผู้บริหาร พระครูวิจิตรสรคุณ (ถาวร ธมมถาวโร) วุฒิการศึกษาสูงสุด ปริญญาโท การบริหารการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง ดำรงตำแหน่ง ผู้อำนวยการ โรงเรียนพุทธโกศวิทยวิทยา จังหวัดแพร่ ตั้งแต่วันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๕๘ จนถึงปัจจุบัน

(๔) ชื่อ-สกุล ผู้ช่วยผู้บริหารเป็นรองผู้อำนวยการ ๔ รูป ได้แก่

๑. ชื่อ พระมหาวัชรกร คุณสัวโร วุฒิการศึกษาสูงสุด ปริญญาโท การสอนสังคม และปริญญาโท วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารงบประมาณและงานบุคคล

๒. ชื่อ นายสุทนต์ ศุภนาม วุฒิการศึกษาสูงสุด ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ

๓.ชื่อ พระมหาทองล้อม สุเมโธ วุฒิการศึกษาสูงสุด ปริญญาตรี พระพุทธศาสนา รองผู้อำนวยการฝ่ายกิจการนักเรียน

๔. ชื่อ พระมหานพณัช เขมานนโท วุฒิการศึกษาสูงสุด ปริญญาโท การสอนสังคมศึกษา รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารงานทั่วไป

ตารางที่ ๒.๒ รายนามผู้บริหารตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ที่	รายนามผู้อำนวยการ	ดำรงตำแหน่ง	หมายเหตุ
๑	พระอินจันทร์ สีเหลือง	๕๐๐ – ๒๕๐๗	● วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร ● (มรณภาพแล้ว)
๒	พระราชปรีทยากรณ์	๒๕๑๓ - ๒๕๔๐	● เจ้าคณะจังหวัดแพร่กิตติมศักดิ์ ● รองเจ้าอาวาสวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร ● (มรณภาพแล้ว)
๓	พระครูวิมลกิตติสุนทร	๒๕๔๑ - ๒๕๔๔	● เจ้าอาวาสวัดพระธาตุช่อแฮพระอารามหลวง
๔	พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ (ธีระศักดิ์ ธมมมุนีจาโร)	๒๕๔๔ - ๒๕๔๖	● ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร
๕	พระมหาวรพงษ์ ยสชาติ	๒๕๔๖ - ๒๕๕๐	● เจ้าอาวาสวัดเสด็จ อ.เมือง จ.แพร่ ● ครูใหญ่สำนักเรียนวัดพระธาตุช่อแฮ
๖	พระวิมลกิจจาภรณ์ (ธีระศักดิ์ ธมมมุนีจาโร)	๒๕๕๐ - ๒๕๕๘	● ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร
๗	พระครูวิจิตรสรคุณ (ถาวร ธมมถาวโร)	๒๕๕๘ - ปัจจุบัน	● ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร

๑๗) ระบบโครงสร้างการบริหาร

โรงเรียนพุทธโกศลวิทยา จังหวัดแพร่ แบ่งโครงสร้างการบริหารงานออกเป็นฝ่ายต่างๆ เพื่อความคล่องตัว ในการบริหารจัดการ และกระจายงานบริหารให้ครอบคลุม ในทุกด้านทุกภาคส่วน ด้วยวิสัยทัศน์ มุ่งให้เกิดผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาแก่ ครูผู้สอน และนักเรียน จึงได้แบ่งการบริหารออกเป็น ๔ ฝ่าย ดังนี้ คือ

- ๑) ฝ่ายบริหารงบประมาณและบุคคล ๒) ฝ่ายวิชาการ
๓) ฝ่ายกิจการนักเรียน ๔) ฝ่ายบริหารงานทั่วไป

๑๘) ระบบโครงสร้างการบริหาร

- งานรักษา วินัย - งานวิเคราะห์นโยบายและแผน - งานเลขานุการคณะกรรมการ - งานหาทรัพยากรและกองทุน - งานสารสนเทศบริหารงานบุคคล - งานจัดประชุมประจำเดือน - งานยานพาหนะ	- งานห้องสมุด - งานข้อมูลสารสนเทศและธุรการวิชาการ - งานแนะแนว - งานคอมพิวเตอร์และกราฟิก - งานโสตทัศนูปกรณ์ - งานเครือข่ายวิชาการ - งานพัฒนาโครงสร้างการบริหารสถานศึกษา	- โรงเรียน - งานเวรประจำวัน - งานรักษาความปลอดภัย - งานสืบสวนและติดตามนักเรียน - งานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน	- งานปฎิคม - งานบำเพ็ญสาธารณกุศล - งานอภิบาลผู้จัดการ - งานกิจกรรมโรงเรียน - งานส่งเสริมสิ่งแวดล้อม - งาน ๕ ส. - งานชุมชนสัมพันธ์
--	--	---	---

ข้อมูลด้านบุคลากร ปัจจุบันปีการศึกษา ๒๕๕๗

ประเภทบุคลากร	รวม			รวมบุคลากร	ระดับการศึกษาสูงสุด			อายุเฉลี่ย	คาบสอนเฉลี่ย
	พระ	ชาย	หญิง		ต่ำกว่าป.ตรี	ป.ตรี	สูงกว่าป.ตรี		
ผู้จัดการ	๑			๑			๑	๔๒	๑๘
รองผู้จัดการ	๑			๑			๑		
ผู้อำนวยการ	๑			๑			๑		
รองผู้อำนวยการ	๔			๔		๑	๓		
ครูประจำ	๑	๑๓	๗	๒๑		๒๐	๑		
ครูพิเศษ	๕	๔	๑	๑๐		๑๒			
นิสิตปฏิบัติศาสนกิจ	๑			๑		๓			
เจ้าหน้าที่		๑	๓	๔		๔			

ประจำ									
พนักงานขับ รถ		๒		๒	๒				
นักการภาร โรง		๑	๑	๒	๒				
รวม	๑๓	๒๑	๑๒	๔๗	๔	๔๐	๔		
คิดเป็นร้อยละของ บุคลากร ทั้งหมด	๒๗.๐	๔๕.๘	๒๗.๐๘	๑๐๐	๘.๓๓	๘๓.๓๓	๘.๓๓		

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระพุทธินันท์ บุญเรือง^{๗๕} ได้ศึกษางานวิจัย เรื่อง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบยั่งยืนตามหลักพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า มีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามากมายที่สามารถนำมาปรับใช้กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในปัจจุบันได้ เช่น หลักทิวฐธัมมิกัตถสังวัตตินิกัธธรรม สัมปรายิกัตถสังวัตตินิกัธธรรม อิทธิบาท มรรค สังโยชน์ หรือรวมเรียกว่า ไตรสิกขาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น เป็นการพัฒนาคณหลักธรรมเหล่านี้สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้เหมาะสม และเกิดประสิทธิผลซึ่งมีเป้าหมายในการพัฒนาหลักๆ อยู่เพียง ๔ อย่างคือ การพัฒนากาย พัฒนาศีล การพัฒนาจิต และการพัฒนาปัญญา

พระครูวิริยญาณสุนทร (จรินทร์ อาบคำ)^{๗๖} ได้ทำการศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา : กรณีสึกขาวัตตากฟ้า อำเภอดากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ พอสรุปได้ว่า ไตรสิกขาหมายถึง การพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรค เป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามของมนุษย์ ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนเอง เริ่มจากการรักษาศีล เพื่อขัดเกลาพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตของตนเองให้บริสุทธิ์ รวมถึงการฝึกหัดการอยู่ร่วมกันของเพื่อนร่วมงานให้มีความเกื้อหนุนต่อกัน และกระบวนการที่สำคัญในการศึกษาต้องพัฒนาตนเองให้บริบูรณ์

^{๗๕} พระพุทธินันท์ บุญเรือง , “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบยั่งยืนตามหลักพระพุทธศาสนา ”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา*, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏ, ๒๕๔๙).

^{๗๖} พระครูวิริยญาณสุนทร (จรินทร์ อาบคำ) , “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา : กรณีสึกขาวัตตากฟ้า อำเภอดากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ”, *วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต* , (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๔).

ด้วยศีล บริบูรณ์ด้วยสมาธิ และบริบูรณ์ด้วยปัญญาเพื่อพัฒนาตนเอง และสังคมไปสู่เป้าหมายสูงสุดในปัจจุบันและอนาคต

พระบุญจันทร์ จนทสาโร^{๗๕} ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในมหาวิทยาลัยแห่งชาติลาว ตามหลักไตรสิกขา ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนากาย พัฒนาศีล พัฒนาจิต และพัฒนาปัญญา สำคัญอยู่ที่ตัวบุคคลที่ได้รับการพัฒนาสามารถพัฒนาความมีจริยธรรม จริยาทัศน์ และมีศีลธรรมในการดำเนินชีวิต เมื่อทั้งสองอย่างนี้มั่นคงอยู่ในตัวเองแล้วสามารถยืนยันได้ว่า เกิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างถูกต้องและมีความยั่งยืน นอกจากนี้ยังมีหลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยวิธี ปรัตโหมะ และโยนิโสมนสิการ หรือวิธีการแห่งปัญญาเพื่อให้เกิดแนวทางในการอบรมพฤติกรรมด้วยศีล อบรมจิตด้วยสมาธิ และอบรมปัญญาด้วยกระบวนการทางปัญญา ซึ่งจะก่อให้เกิดความหยั่งรู้ถึงความจริงของโลก และชีวิตอย่างแท้จริง

พระบุญชู กัลณา^{๗๖} ได้ทำการศึกษาการวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวไว้ในบทสรุปตอนหนึ่งความว่า การที่จะเข้าใจการศึกษาไตรสิกขาให้ครบกระบวนการนั้น พระพุทธศาสนาได้อธิบายกิจที่พึงทำต่อความจริงอันประเสริฐที่เรียกว่าอริยสัจ ๔ ให้ถูกต้องเป็นเบื้องต้น กล่าวคือ ในอริยสัจนั้น มรรคเป็นหลักการที่ชี้แนะให้ลงมือปฏิบัติ (ภาวนา) เพื่อไปสู่จุดหมาย (นิโรธ) และมรรค เป็นองค์ธรรมที่แสดงให้เห็นทางอันประเสริฐที่นำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ โดยอาศัยปัญญา ศีล และสมาธิแต่เนื่องจากว่าคนโดยส่วนใหญ่แล้วมักมีอวิชชามากกว่าปัญญา ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงได้ยกย่องวิธีการหรือได้ปรับมรรคอีกครั้งหนึ่งเพื่อให้มองเห็นและง่ายต่อการปฏิบัติที่ชัดเจนขึ้น เรียกว่า ไตรสิกขา

พระครูวิญาณสุนทร^{๗๗} ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา : กรณีศึกษาวัดตากฟ้า อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยส่วนใหญ่เป็นสามเณร คิดเป็นร้อยละ ๘๓.๘ มีอายุต่ำกว่า ๒๐ ปี คิดเป็นร้อยละ ๘๒.๙ มีการศึกษาทางโลก ต่ำกว่าปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ ๗๙.๓ ด้านการศึกษาทางธรรม นักรธรรมเอก คิดเป็นร้อยละ ๙๑.๔

^{๗๕} พระบุญจันทร์ จนทสาโร, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในมหาวิทยาลัยแห่งชาติลาวตามหลักไตรสิกขา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๗๖} พระบุญชู กัลณา, “การวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐).

^{๗๗} พระครูวิญาณสุนทร (จรินทร์ อาบคำ), “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา : กรณีศึกษาวัดตากฟ้า อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

ด้านการศึกษาเปรียญธรรมเปรียญธรรม ๑-๒ /๓ คิดเป็นร้อยละ ๕๙.๙ ผลการวิเคราะห์การพัฒนา
ทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๔ เมื่อ
พิจารณาเป็นรายด้านพบว่ามีความคล้ายคลึงกันทุกด้าน ผลการเปรียบเทียบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตาม
หลักไตรสิกขา ซึ่งแยกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีวุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม
ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา กรณีศึกษาวัดตากฟ้า โดย
ภาพรวมแตกต่างกัน มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า กลุ่ม
ตัวอย่างที่มีวุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรมต่างกัน มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ และนัยสำคัญ
ทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนปัจจัยด้านอื่นๆ มีความคิดเห็นไม่แตกต่าง
กันทุกด้าน ข้อเสนอแนะการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา : กรณีศึกษาวัดตากฟ้าควร
จัดทำรูปแบบการฝึกอบรมให้ความรู้ที่เป็นมาตรฐานแก่พระภิกษุสามเณรผู้ศึกษาทุกระดับตระหนักถึง
ความมีระเบียบวินัย รับผิดชอบต่อน้ำที่ จัดอบรมเป็นประจำทุกภาคเรียนในการนำเอาหลักคำสอน
ทางพุทธศาสนาเข้ามีส่วนร่วมพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมให้แก่ พระภิกษุสามเณรผู้ศึกษาและปฏิบัติ
ธรรม สามารถนำไปประพฤติปฏิบัติพัฒนาด้านกาย จิตใจ และสติปัญญาให้สูงขึ้น

พระมหาปัญญา กิตติเมโธ^{๗๔} ศึกษาเรื่อง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา
ของกรมสารวัตรทหารเรือพบว่า ๑. ความคิดเห็นของบุคลากรต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลัก
ไตรสิกขาของกรมสารวัตรทหารเรือ โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 4.23$) เมื่อจำแนกเป็นรายด้าน
พบว่าบุคลากรมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา ที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด
($\bar{x} = 4.41$) ในด้านศีล (การฝึกอบรมพัฒนาด้านพฤติกรรม) ส่วนที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{x} = 4.04$) ด้าน
ปัญญาตามลำดับ ๒. การเปรียบเทียบความคิดเห็นของบุคลากรต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตาม
หลักไตรสิกขา ที่จำแนกตาม อายุ ระดับการศึกษา อายุราชการ และตำแหน่ง พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคล
มีผลทำให้บุคลากรมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาแตกต่างกันอย่างมี
นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ และปัจจัยส่วนบุคคลด้านเพศ บุคลากรมีระดับความคิดเห็นต่อการ
พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตามหลักไตรสิกขาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จึงยอมรับ
สมมติฐานที่ตั้งไว้ ๓ ปัญหาและอุปสรรค ที่เกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของ
กรมสารวัตรทหารเรือ ได้แก่ ๑) ส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยเข้าใจและไม่รู้จะปฏิบัติอย่างไรเมื่อเจอ
สถานการณ์ที่เป็นอุปสรรคต่อการรักษาศีล ๒) มีความรู้สึกตึงเครียด เมื่อเจอปัญหาอุปสรรค
หรือความเร่งรีบ ความคาดหวังต่อความสำเร็จของงาน ๓) การฝึกอบรมพัฒนาที่ต้องรับมือกับ

^{๗๔} พระมหาปัญญา กิตติเมโธ (ดีพิจารย์), “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของกรม
สารวัตรทหารเรือ”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และความต้องการที่จะพัฒนาตนเองให้มีความรู้ความสามารถที่สูงขึ้นเพื่อความก้าวหน้าในอาชีพ ข้อเสนอแนะและแนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของกรมสารวัตรทหารเรือควรเพิ่มรูปแบบการพัฒนาเพื่อให้มีลำดับขั้นตอนการพัฒนาที่สมบูรณ์แบบตามหลักการพัฒนายุคใหม่และเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์เป้าหมายที่ได้ตั้งเอาไว้ตามหลักของศีล สมาธิและปัญญา ซึ่งก็คือการพัฒนาในด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และในด้านปัญญา ซึ่งประยุกต์ใช้กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของกรมสารวัตรทหารเรือให้ดียิ่งขึ้น

โสภณ ขำทัพ^{๗๙} ได้ศึกษา เรื่องการปฏิบัติอานาปานสติกับพฤติกรรมการปฏิบัติงานของผู้บริหารโรงเรียนรางวัลพระราชทาน จังหวัดนนทบุรี พบว่า ในพระพุทธศาสนามีวิธีปฏิบัติกรรมฐานอยู่ ๒ วิธีๆ แรก คือ การปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานซึ่งเป็นการอบรมจิตให้สงบจนเกิดสมาธิ เพราะอานาปานสติเป็นวิธีปฏิบัติวิธีหนึ่งในการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน ๔๐ โดยวิธีนี้เป็นการพัฒนาจิตด้วยลมหายใจเข้าออกของแต่ละบุคคล และอานาปานสติภาวนานี้เป็นไปได้ ทั้งในสมถะกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน ส่วนการปฏิบัติอานาปานสติภาวนานี้เป็นที่นิยมกันในปัจจุบัน เพราะเป็นวิธีเจริญสมาธิที่ปฏิบัติได้สะดวก และไม่กระทบกระเทือนต่อสุขภาพ ผลที่ได้รับคือ เสริมสร้างกำลังใจในการดำเนินชีวิต โดยเน้นหลักสันโดษ คือ ให้พึงพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ และไม่ทะยานอยากในสิ่งที่เกินความจำเป็น ซึ่งก่อให้เกิด ขณิกสมาธิ หรือมีสติสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทำให้เป็นคนมีวินัย เข้มแข็งมั่นคง มีประสิทธิภาพในการทำงาน มีความรับผิดชอบในหน้าที่การงานของตน และสร้างความรัก และเมตตาให้เกิดแก่มนุษยชาติอันส่งผลให้สังคมสงบสุข ส่วนวิธีที่ ๒ คือ การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ซึ่งผลที่ได้รับคือการรู้แจ้งสภาวะธรรมตามความเป็นจริงด้วยปัญญา หรือในที่สุดได้บรรลุพระนิพพาน

ศักดา ภาคจันทิก^{๘๐} ศึกษาเรื่อง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของพระสังฆาธิการ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า

๑) พระภิกษุมีความเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของพระสังฆาธิการอำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ๓.๖๘ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านปัญญา: การพัฒนาปัญญา ๓.๗๐ (รองลงมา คือ ด้าน

^{๗๙} โสภณ ขำทัพ, “การปฏิบัติอานาปานสติกับพฤติกรรมการปฏิบัติงานของผู้บริหารโรงเรียนรางวัลพระราชทาน จังหวัดนนทบุรี” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๘๐} ศักดา ภาคจันทิก, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของพระสังฆาธิการ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

สมาธิ: การพัฒนาในด้านจิตใจ) ๓.๖๘ (และด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ด้านศีล : การพัฒนาด้านพฤติกรรม) ๓.๖๕, S.D. = ๐.๖๐๘) ตามลำดับ

๒) การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของพระภิกษุต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของพระสังฆาธิการอำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล พบว่า พระภิกษุที่มีอายุ วุฒิการศึกษาสามัญ และวุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตามหลักไตรสิกขาของพระสังฆาธิการอำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ โดยรวมไม่แตกต่างกัน จึงเป็นไปตามสมมติฐาน ส่วนพระภิกษุที่มีพรรษา และวุฒิการศึกษาทางธรรม แตกต่างกันมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของพระสังฆาธิการอำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ โดยรวมแตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธเป็นไปตามสมมติฐาน

๓) ข้อเสนอแนะของพระภิกษุเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของพระสังฆาธิการอำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์พบว่า (๑) ด้านศีล การพัฒนาด้านพฤติกรรม พระสังฆาธิการควรสนับสนุนให้พระสงฆ์ในการปกครอง หมั่นศึกษาในการท่องพระปาติโมกข์ และความหมายให้มากขึ้น ควรให้พระสงฆ์ช่วยเหลือเป็นหูเป็นตาแทนพระวินยาธิการ เพื่อความสงบเรียบร้อยด้านการปฏิบัติวินัยของพระภิกษุสามเณร และควรจัดอบรมความรู้เกี่ยวกับโทษของการฉันอาหารที่เป็นเนื้อสัตว์ดิบโดยผู้เชี่ยวชาญด้านสาธารณสุข (๒) ด้านสมาธิการพัฒนาในด้านจิตใจพระสังฆาธิการควรให้กำลังใจในการศึกษา และแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของการศึกษาพระสังฆาธิการ ควรให้ความสนใจในการอบรมสั่งสอนพระสงฆ์ในการปกครอง รวมไปถึงจุดเล็กจุดน้อยที่อาจทำให้เกิดผลกระทบต่อจิตใจของพระสงฆ์ และควรจัดหากิจกรรมเบาๆ ให้พระสงฆ์บวชใหม่ได้ปฏิบัติเพื่อการปรับตัวที่ค่อยเป็นค่อยไป (๓) ด้านปัญญา: การพัฒนาปัญญาพระสังฆาธิการควรให้พระสงฆ์ในการปกครองได้หมุนเวียนการเป็นผู้นำการทำวัตรสวดมนต์เพื่อความชำนาญพระสังฆาธิการควรมีการพูดคุยสั่งสอนเรื่องการเรียนพระธรรมวินัยแก่พระสงฆ์ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญและประโยชน์ของพระธรรมวินัย และพระสังฆาธิการควรหาวิธีการแก้ไขร่วมกับคณะสงฆ์ให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

ฉาน ตรกรวิจารณ์^{๔๖} ได้ดำเนินการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ ” ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธจะมีพุทธธรรมเป็นฐานคิดในการพัฒนา โดยมีพุทธเศรษฐศาสตร์ ทฤษฎีระบบ ทฤษฎีจิตวิทยา การเรียนรู้และอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการพัฒนา โดยมีเป้าหมายการพัฒนา ๒ ระดับ คือ ระดับโลกียธรรม และระดับโลกุตรธรรม ส่วนปรัชญาในการพัฒนานั้นตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่า มนุษย์สามารถพัฒนาได้ พุทธธรรมมีเป้าหมายที่

^{๔๖} ฉาน ตรกรวิจารณ์, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ ”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐).

การพัฒนาปรับปรุงมนุษย์ ใช้ปัญหาของมนุษย์ คือ “ทุกข์” เป็นตัวตั้งใช้หลักธรรม อริยสัจ ๔ เป็นหลักคิดในการพัฒนา และมีการคิดเชิงระบบ สำหรับเป้าหมายในการพัฒนานั้นจะมีสามประการ คือ (๑) ทำให้มนุษย์มีความรู้ความสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ดีมีประสิทธิภาพ (๒) มีจริยธรรมคุณธรรมในการดำรงชีวิต และ (๓) พัฒนาไปสู่ระดับสูงสุด คือ การพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิง สู่ภาวะนิพพานหรือนิโรธ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธมี ๓ องค์ประกอบการพัฒนา คือ การพัฒนาระดับบุคคล ระดับกลุ่มและการพัฒนาในระดับองค์การ เพื่อให้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทางพุทธมีปฏิสัมพันธ์กับบริบททางสังคมที่เป็นระบบใหญ่ต้องมีเป้าหมายขององค์การที่เศรษฐกิจแบบพอเพียง มีพุทธเศรษฐศาสตร์เป็นแนวทางของระบบเศรษฐกิจ มีกระบวนการทัศน์การพัฒนาที่ประกอบด้วย กระบวนทัศน์การพัฒนาเพื่อผลงาน กระบวนทัศน์การพัฒนาเพื่อการเรียนรู้ กระบวนทัศน์การพัฒนาโลกียธรรม และกระบวนทัศน์การพัฒนาระดับโลกุตระธรรม การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับบุคคล และระดับองค์การจะมีตัวแบบในการพัฒนา ซึ่งสามารถใช้เป็นกระบวนการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธได้ด้วย

พิชณัฐ บัญช่วย^๖ ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง การศึกษากระบวนการสร้างภavana ๔ โดยใช้หลักไตรสิกขา พบว่า ไตรสิกขาเป็นระบบการศึกษาที่เน้นการฝึกอบรมตนเอง อย่างเป็นขั้นตอน และมีกระบวนการที่ประสานกันอย่างเป็นพื้นฐาน ให้แก่กันจนถึงความพ้นทุกข์ โดยเริ่มจากการสำรวมระงับกาย วาจา ใจ ไม่ให้ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของกิเลส และให้มีปกติไม่เบียดเบียนผู้อื่น ต่อเมื่อกาย วาจา ใจ สงบระงับจากอารมณ์ภายนอกแล้วจึงเป็นฐานในการฝึก อบรมจิตให้มีสติตั้งมั่น เกิดสมาธิไม่หวั่นไหวไปตามอำนาจของนิรณ ๕ จนจิตนิ่งสงบเป็นกลาง อย่างมีสติอยู่ในสภาพควรแก่การงานแล้ว จึงสามารถใช้ปัญญาพิจารณาสภาวธรรมที่ปรากฏขึ้น ในปัจจุบันขณะจนรู้ทันสภาวะไตรลักษณ์ของสิ่งทั้งหลายทั้งภายใน และภายนอกตามความเป็นจริง และรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ ทำให้สามารถละกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ได้โดย

พระมหาเข็มทอง ตนติปาโล (ฤทธิ์ ลือไกร)^๗ ได้ศึกษาผลของวิปัสสนากรรมฐานที่มีต่อชุมชนบ้านโนนทัน เมื่อประเมินตามหลักจริยธรรมแล้วพบว่า มีอยู่ ๓ ระดับ ได้แก่ (๑) จริยธรรมเบื้องต้น คือ มีผลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของชุมชนบ้านโนนทัน ด้วยหลักศีล ๕ (๒) จริยธรรมระดับกลาง คือ พฤติกรรมของคนในชุมชนบ้านโนนทัน มีปกติประพฤติในหลักกุศลกรรมบถ ได้แก่

^๖ พิชณัฐ บัญช่วย, “การศึกษากระบวนการสร้างภavana ๔ โดยใช้หลักไตรสิกขา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙).

^๗ พระมหาเข็มทอง ตนติปาโล (ฤทธิ์ ลือไกร), “ศึกษาผลของวิปัสสนากรรมฐานที่มีต่อชุมชนบ้านโนนทัน” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

กายสุจริต วชิสุจริต เป็นส่วนใหญ่ และมีจิตใจ ที่ประกอบด้วยมโนสุจริตโดยมาก และ (๓) จริยธรรมระดับสูง คือ ชุมชนชาวบ้านโนนทัน ส่วนใหญ่ มีความเข้าใจและปฏิบัติในหลักของอริยสัจ ๔ ได้อย่างถูกต้อง ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค โดยสมควรแก่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน แต่ก็มีคนบางกลุ่มไม่สนใจ และไม่เข้าใจต่อหลักอริยสัจนี้ เพราะไม่ได้ฝึกฝนตนด้วยวิปัสสนากรรมฐานนั่นเอง

ฐิติรัตน์ รักษาใจตรง

“ การศึกษาผู้ที่เข้าฝึกการใช้อานาปานสติภาวนาเพื่อพัฒนาชีวิตของ เสด็จธรรมสถาน ฝึกสอนโดยแม่ชีคันสนีย์ เสด็จรสุด การเปรียบเทียบคะแนนของพฤติกรรมก่อนและหลังการฝึกปฏิบัติอานาปานสติภาวนา เมื่อได้รับการฝึก อานาปานสติภาวนา จะสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นใน เกือบทุกด้าน ซึ่งแสดงให้เห็นชัดเจนว่า หลังจากได้รับการฝึกปฏิบัติ อานาปานสติภาวนา ผู้ปฏิบัติสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตดีขึ้น

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธจะมีพุทธธรรมเป็นฐานคิดในการพัฒนา โดยมีพุทธเศรษฐศาสตร์ ทฤษฎีระบบ ทฤษฎีจิตวิทยา การเรียนรู้และอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการพัฒนา แนวความคิดในการพัฒนาสังคมมนุษย์นั้นมีวิธีการมากมาย แต่มีบางวิธีการที่เชื่อว่าการจะพัฒนาสังคมได้นั้นจำเป็นต้องพัฒนาจิตใจของทรัพยากรมนุษย์ให้มีศีลธรรม มีคุณภาพทางจิตแล้วจึงพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม พระพุทธศาสนาได้วางระเบียบ แบบอย่างให้เราได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ไม่เบียดเบียนเอารัดเอาเปรียบกัน จะต้องเกื้อกูลต่อกันและกัน ส่งเสริมสนับสนุน การเรียนรู้ การพัฒนาชีวิตให้มีแต่ความสุข ความเจริญแต่ฝ่ายเดียว ทำให้เราเป็นทรัพยากรที่มีคุณธรรม มีจริยธรรม โดยการอาศัยหลักธรรมคาสอนในทางพระพุทธศาสนา ชัดเจน จนทำให้มนุษย์ มีเป้าหมายที่ดี สุขภาพจิตดี เป็นคนดีของสังคมประเทศชาติ การประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาในการพัฒนาสามเณรนักเรียนต้นแบบ ของโรงเรียนพุทธโกศวิทยวิทยา จังหวัดแพร่ โดยได้นำเอาหลักไตรสิกขา ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นวิธี การเรียนแบบเป็นขั้นเป็นตอน จนสามารถช่วยส่งเสริมให้สามเณร เกิดความเจริญงอกงามทางศรัทธาเพราะมีความรู้ตามลักษณะแห่งปัญญา เพื่อพัฒนาสามเณรนักเรียนกลุ่มเป้าหมาย สู่การเป็นศาสนทายาทที่ดี และเป็นสามเณรนักเรียนตัวอย่างของเพื่อนๆ หรือสามเณรนักเรียนต้นแบบที่ดีต่อไป

“ ฐิติรัตน์ รักษาใจตรง, “ การใช้อานาปานสติภาวนาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ของเสด็จธรรมสถาน ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๙).

๒.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual framework Research)

ตัวแปรต้น ตัวแปรตาม

